

בעזרת ד'

רשפי אהבה

מסה על

זמן, תשובה, התמסרות ושמחה

לקראת ימי הפורים

הרב נתן אופנר

בית מדרש רעותא

אדר תשע"ג

C כל הזכויות שמורות

ניתן להשתמש בחלקים מן המאמר שלא לצורך מסחרי

מערך היחסים שבין התשובה לזמן מתברר מתוך שמחה ומסירות נפש. בירור זה, הנוגע במעט במהותם של זמני הקודש, חותר לשנות את בסיס התפיסה הרגילה של תהליך התשובה, ואת יכולותינו להביע תוכן זה בזמן. שינוי זה מעמיד במרכז עבודת התשובה את מסירות הנפש הבאה מתוך שמחה גדולה. מסירות נפש זו יוצרת חוסר תלות מוחלט בזמן, ומאירה מתוך הקשר החיים לעתיד.

כיצד התשובה משתקפת במועדי הקיץ, וביותר כיצד היא משתקפת בחנוכה, בשובבי"ם ובפורים, וכיצד ראייה זו משנה את **עבודת ד'** שלנו בימי הפורים בפרט?

איך תוכן חיים זה הוא האומר הפנימי של ימי גאולתנו ומה נגזר מכך לגבי עבודת ד' שלנו בימי גאולה אחרונה? זוהי תמצית הבירור הנעשה מעל הדפים הבאים, בעזרת ד' נזכה מתוכו לתשובה שלמה מלאת עוז וגבורה, מסירות נפש ושמחה של גדלות הנפש.

כשאנו באים לעסוק במושג התשובה, הרי הוא מתקשר אצלנו לתהליך פנימי, ארוך בדרך כלל, שגם אם הוא נעזר לעיתים ב'גרויים' חיצוניים, הרי שאין הם תופסים חלק מהותי מהתשובה, הם נשארים עומדים מחוץ לתהליך. הם יכולים להיות הסיבה המעוררת, הם יכולים להאיץ תהליכים, אבל תמיד התשובה תישאר תהליך פנימי שלא רק שאינו מותנה בגורמים מבחוץ, אלא הוא מותנה בחוסר ההתערבות של גורמים חיצוניים בתהליך עצמו. אחת הסיבות שהתורה לא ציוותה על התשובה, על פי שיטת הרמב"ם¹, היא, מכיוון שהתשובה תלויה בריבוניות המוחלטת של האדם על עצמו, בהחלטתו הפנימית לקחת את האחריות לחייו ולגורלו, ביכולתו להאמין ביכולת התיקון שלו. התשובה יכולה להיות מונעת בתחילתה מסיבות חיצוניות כיראת העונש וכדומה, אבל הדינאמיקה הפנימית שלה היא החופש, היות האדם ריבוני על חייו, מחליט ומסוגל לקבל על עצמו להשתנות, לגדול ולהתפתח, לצאת מאותו מעגל של הכרחי יצרים וחיים אל מצב בו הוא קובע את סדר היום הפנימי שלו, בו הוא לוקח אחריות על חייו וגורלו.

ציור כזה של תשובה אינו שלם. הוא מבליט את החשיבות של התודעה, של הרצון הגלוי, הוא מעמיד במרכז את קבלת האחריות של האדם ורואה בתכנים אלה את המהות של התשובה. תפיסה זו, כשהיא מגיעה לימי התשובה, לנקודת המפגש שבין הזמן לבין התשובה, עומדת במבוכה מסוימת שהלא אם אכן כל כולה של התשובה היא הבעה רצונית של האדם, הנובעת מעמקי נפשו, כיצד

¹ הרמב"ם מנה את מצות הווידי כעיקרה של מצות התשובה, אך אין הדבר מוחלט כל כך – עיין מנחת חינוך מצוה שסד' ולעומת זה 'על התשובה' הרב סולוביצ'יק מעמוד 37.

הזמן, החיצוני לנפש האדם משפיע על התשובה? כיצד הזמן, המבטא את ההקשר הכללי שבתוכו נתון האדם, משפיע על רגשי הלב האותנטיים של האדם? הזמן בתור כח, אשר לא רק מניע את התשובה אלא אף מחייב את התשובה, סותר לחלוטין את אותה הרגשה כי התשובה כולה נתונה לרגשי ליבו הפנימיים ביותר של האדם, ואינה נתונה ל"תכתיבים" חיצוניים שהזמן גרמן.

מצאנו מספר זמנים במהלך השנה המיוחדים לתשובה: ראשית לכל יום כיפור – על פי שיטת רבינו יונה יש מצות תשובה מיוחדת ביום כיפור²; עשרת ימי תשובה שחז"ל דרשו עליהם את הפסוק "דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב"³; ראש השנה – "אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו עורו ישנים משנתכם..."⁴; ימי חודש אב "כל רודפי י'ה השיגוה בין המצרים"⁵ וספירת העומר שכל כולה הכנה לקבלת תורה מתוך תיקון המידות.

כל המועדים האלה מופיעים בימי הקיץ. בחורף נוספו שלושה זמנים נוספים, שגם הם זמנים של תשובה – חנוכה⁶, ימי השובבי"ם⁷, וימי הפורים⁸. לכל זמן יש את אופי התשובה המיוחד לו, הבעת חיים משלה. הנה כי כן, אנו רואים את הזמן כמעורר את כח התשובה,

² רבינו יונה שערי תשובה, שער ב' הדרך החמישי, ועיין רמב"ם הלכות תשובה פרק ב' הלכה ז'

³ ראש השנה יח, א, ורמב"ם שם פרק ב' הלכה ו' ופרק ג' סוף הלכה ד'

⁴ רמב"ם שם פרק ג' הלכה ד'

⁵ "איתא בשם הרבי ר' בער זצ"ל (המגיד ממזריטש) על פסוק כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פירוש כל רודפי ד' שרודף אחר השגת התגלות ד' יוכל להשיגו ביותר בין המצרים" פרי צדיק מטות י'.

⁶ מי מרום (הרב חרל"פ) חלק יח' עמוד לב', מבשר טוב (האדמו"ר מביאלה) חיבור התשובה חלק א' מעמ' פח'

⁷ של"ה ריש דרוש השובבי"ם

⁸ מי מרום חלק טז' עמוד סב' קלו' ובעיקר קלז' – קלח'. רב',

כיוצר אפשרות מיוחדת לתשובה וממילא נוצרת גם תביעה "דרשו ד'
בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב". עלינו לנסות ולהבין את מערכת
היחסים שבין הזמן לבין התשובה.

פעמים והתשובה מכינה אותנו אל הזמן המקודש שיבוא, ישנם זמנים
המחייבים תשובה בעקבותיהם, ישנם זמנים בהם יש סייעתא
מיוחדת לתשובה וישנם מועדים בהם הזמן עצמו מתגלה כתוכן
הפנימי של התשובה, והתשובה מתגלית כמהות הפנימית של הזמן.
אחרי הברור של ההדדיות ננסה להבין מהו תוכן השייכות שבין הזמן
לתשובה, שאלה זו נוגעת באופן כללי לקדושת הזמנים והשפעתה על
נפש האדם, אך אנו בעז"ה ננסה לעסוק בשאלה זו מתוך הזווית של
התשובה, מכיוון שלגבי חזרה בתשובה השאלה מחריפה - לכל חג
ומועד יש תוכן פנימי המתגלה בו והאדם נתבע להרגיש תוכן זה
בנפשו: האדם מצווה להרגיש חרות בפסח, להרגיש שמחה בסוכות,
על אף שאין תמיד התאמה בין מצבו הנפשי של האדם לבין תוכן
החג, ולפעמים אדרבה, הוא עלול להיות במצב נפשי הסותר את תוכן
החג. אם בכל מועד שאלה זו מעיקה, הרי שזמני תשובה יוצרים
התערבות בתהליכים פנימיים של האדם, והאדם מזדעק: תנו
לתהליכים הפנימיים שלי לקרות מעצמם ובעיקר - במקצב שלהם!
האם יש מקצב כללי של התשובה? האם מקצב כזה אמור להשפיע
עלינו? כיצד מהלכים חיצוניים אלה אמורים לבנות משהו בתשובה
שכל כולה נובעת מפנימיות נפשו של האדם? ובאופן החיובי יותר -
מהו הגוון המיוחד של התשובה המופיע מתוך זמני התשובה, ומהו
הגוון המיוחד של מועדי החורף בהקשר זה?

שאלות אלה אינן רק שאלות עיוניות, אין הן רק שאלות קיומיות, אלא
שאלות המשנות את המבט הכולל על החגים ועל סדר העבודה

הנצרך בכדי לבנות כלים המסוגלים לקלוט את התוכן המיוחד, את אורו של חג.

קדושת שבת

יש זמן נוסף בו אנו עסוקים בתשובה, עיסוק בתשובה המתחיל לחשוף אותנו לקשר שבין הזמן לבין התשובה. "בערב שבת קדש צריכים לעסוק בתשובה על כל העבר בימות החול כדי לקבל קדושת שבת בלא שום מניעה מכל דבר חטא ועוון"⁹ בכדי לקבל קדושת שבת, יש ליצור כלים המסוגלים לקבל את תוכן השבת. שבת מגלה את ערך החיים העליונים של האדם מישראל, חיים הקושרים את הגוף אל הנשמה באופן כזה שאפילו הצד התאווני של האדם מתקדש בקדושת עונג שבת, "אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים"¹⁰, וכל רצון של האדם מקבל ערך מקודש. שבת מגלה את ערכו הפנימי של העולם ומעלה את העולם כולו למדרגה עליונה, המתעלה למדרגת אדם הראשון שלפני החטא. עבודת האדם בשבת באה לגלות ערך זה, בתפילה, בסעודה, בלימוד התורה של שבת קדש ובעצם מציאותו ביום השבת "כל מקדש שביעי כראוי לו כל שומר שבת כדת מחללו, שכרו הרבה מאד על פי פעלו איש על מחנהו ואיש על דגלו"¹¹. הכניסה של האדם עם כל נטיות חיו לתוך שבת קדש מזקיקה את האדם לעסוק בתשובה, להיטהר ולהתקדש, בכדי לבוא מלא חופש מכל רפיון תאווני, עם יכולת הבטה שלמה המנוקה מכל חטא ועוון, עם יכולת חיים קדושים מלאי אהבה

⁹ אורות התשובה יד, לג.

¹⁰ שבת קיח.

¹¹ זמר לליל שבת קדש.

ורצון. בכדי שנענג את השבת ולא את עצמנו¹², בכדי שנוכל לתת דרוך לכל נטיות החיים שלנו באופן שהם יגלו את עומק התוכן של עונג השבת בעצמה, עלינו לעסוק בתשובה בערב שבת על מנת שנוכל לקבל את קדושת השבת וכך נוכל לפעול את הפעולות הנובעות מקדושה עליונה זו.

בשבת אנו מקבלים כוחות מיוחדים, המאפשרים לנו להתפלל בצאתה "החל הימים הבאים לקראתנו לשלום, השוכים מכל חטא ומנוקים מכל עוון ומדובקים ביראתך"¹³, אבל כוחות אדירים אלה נזקקים גם הם לתשובה, השבת בהסתלקותה מחייבת תשובה מיוחדת- "...ובמוצאי שבת קדש צריכים לשוב בתשובה על התוכן של הארת השבת, שיהיה נקי בלא שום תערובת, כדי שאותם העניינים, שמפני קדושת השבת הם מתבטלים ואינם יכולים לפעול ולהזיק, לא יפריעו את מהלך הכשרות של ימות החול, שאין בהם אותה ההגנה."¹⁴ ישנם כוחות שבהתגלותם בשבת הם עטופים בקדושתה. כל הרחבות החיים של שבת, כל ממדי העונג המתבטא למשל באכילה היתרה, מסגלים את האדם לתנועות נפשיות שכשמסתלקת קדושת שבת, מתברר שבתוך אותן נטיות יש חלקים הצריכים עדיין להתברר¹⁵. בשבת נקודת המוצא שמתוכה מופיעה הפעולה היא

¹² של"ה מסכת שבת נר מצווה לז' וספרים נוספים.

¹³ 'אתה חוננתנו', על פי מנהג האשכנזים.

¹⁴ אורות התשובה, שם.

¹⁵ "הגדר של בן סורר ומורה הוא השחיתות של זללנות וסביאה, של 'הלעיטני', כמו עשיו. האכילה היא נצרכת והכרחית לגוף, אבל לא בהפרזה. אצל בן סורר ומורה האכילה מופיעה בצורה מופרזת, כעין התמכרות לגוף, פולחן לגוף... יש בגמרא הגדרה מיוחדת... אם אכל בחבורת מצוה, אע"פ שקיימים בהתנהגותו כל שאר החסרונות, אינו נעשה בן סורר ומורה... והנה רש"י מגדיר חבורת מצוה: שאכל בשר כגון בשר קדשים ופסחים... מה בא רש"י ללמדנו? ויש לומר שרש"י התכוון לומר שאם התחבר באכילתו עם אנשי תורה ומצוות שאוכלים פסחים וקדשים, אינו נעשה בן סורר ומורה, אף על פי שהוא אוכל משלו והם

הקשר של קודש, אבל שפת חיים זו מותאמת לאטמוספירה של קדושה. אמנם שפת חיים זו לא נעלמת עם צאת שבת, ודאי שהיא משאירה את רישומיה גם בימות החול, אבל אז חסרים הם את האטמוספירה של שבת, חסרה קדושת שבת היוצרת הקשר של קדש וטוב לפעולות אלה, לתנועות נפשיות אלה. תנועות אלה מתגלות בימות החול כתנועות שיש בהם גם צדדים לא שלמים הזוקקים את האדם לתשובה, על מנת שלא יופיעו בצורה שלילית וחסרה בפעולתם. התשובה של ערב שבת לא מועילה לכוחות אלה, כי האדם אינו מכיר מדרגות אלה לפני שבת; התשובה היא תהליך חי, תהליך של מפגש, זיקוק וזיכוך¹⁶.

שתי תנועות של תשובה זמון, בוקעות ועולות מתוך הלימוד בפסקה זו. תשובה כמאפשרת את המפגש המלא שלנו עם תוכן הזמן, ותשובה הנצרכת כתוצאה מהתחדשות החיים המופיעים מכח קדושת הזמן. התשובה במבט זה עדיין נשארת תנועה פנימית של האדם, אין הזמן משפיע על התשובה עצמה, אלא שמגעו של האדם עם הזמן מזיק אותו ליכולת הקשבה מלאה, ולכן הוא עוסק בניקוי

אוכלים משלהם. מכאן אנו למדים על חשיבות ההתחברות בשלחן אחד עם אנשי תורה. ולכן אם אכל אותם הדברים לבדו – חייב, ובזכות התחברות זו עם אנשי תורה, בשלחן משותף, אינו נעשה בן סורר ומורה." (שיחות הרצי"ה מועדים חלק ב' עמוד 197 - 199). כך נטיות החיים כשהן בשבת, אין בהם חסרונות כי ההקשר בו הן נמצאות משתנה וממילא המבט על תנועת החיים הוא אחר. רבינו ז"ל מדגיש שאפילו תנועות חיים שרובן שלילה מקבלות היקף אחר מתוך הסמיכות לשלחן של תורה, כך גם בשבת.

¹⁶ בדומה לכך שמעתי מל"ק אדמו"ר שליט"א בשם כ"ק רבי מנחם מאמשינוב, שבמוצאי יום כיפור אנו אומרים 'והוא רחום', כי רק אחרי קרבת אלקים הגדולה בה היינו שרויים ביום הכיפורים, אורו של יום הכיפורים מאיר את סדקי החיים, ואנו מגלים בהם תנועות שלא שמנו לב אליהם לפני אותה התקדמות רוחנית ונשמית גדולה של יום הכיפורים, תנועות היכולות להיחשב כעוון. ונדפסו הדברים בספר אמרות קדש עמוד נ'. כאן הדגש קצת שונה, מדובר על נטיות של קדש, שבאמת הם של קדש כשהם בתוך שבת, אבל כשהם מופיעות בתוך ימי החול הם נזקקות לבירור.

החיים ובהשבתם אל מקורם. הזמן המיוחד יוצר התפרצות של עוצמות חיים אדירות, שהאדם מברר אותם בתשובתו. בשלב הזה ניתן עדיין לראות את הזמן כגורם חיצוני, המעמיד אולי אתגרים חדשים מול האדם, אבל אינו קשור באופן פנימי לתהליך התשובה.

הזמן התובע לתשובה

אמנם יש זמני תשובה, זמנים המסייעים לתשובה והתובעים מהאדם לשוב. "דרשו ה' בהמצאו! ... אמר רבה בר אבוח: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים"¹⁷. עשרת ימי תשובה תחילתם בראש השנה בו אנו תוקעים בשופר ו"אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו, כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזבו כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה"¹⁸. סופם של ימים אלה הוא יום כיפור, יום שכל כולו מיוחד לתשובה: "מצות עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכיפורים שנאמר 'מכל חטאותיכם לפני ד' תטהרו' על כן הזהירנו הכתוב שנטהר לפני ד' בתשובתנו, והוא יכפר עלינו ביום הזה לטהר אותנו"¹⁹, ובתווך עשרה ימים בהם אנו, דורשי ד', מבקשים אותו בהמצאו. נהגו בישראל להרבות בתשובה מחודש אלול – "הקדמונים

¹⁷ ראש השנה יח.

¹⁸ רמב"ם הלכות תשובה ג, ד.

¹⁹ רבינו יונה, שערי תשובה שער ב', הדרך החמישית. ועיין שם בשער רביעי אות יז'. ועיין מבשר טוב תשובה חלק א' סימן ג' שהאריך.

נתנו סימן: 'אריה שאג מי לא יירא', 'אריה' ראשי תיבות: אלול, ראש השנה, יום כפור, הושענא רבא. נהגו ישראל להתענות מראש חודש אלול עד יום הכפורים, שהם ימים שאומרים בהם סליחות ותחנונים. וסמכו על זה 'אני לדחי ודחי לי', ראשי תיבות: אלול. וסופי תיבות: ד' ידיו, כנגד ארבעים יום. וכן 'ומל ה' אלהיך א'ת ל'בבך ו'את ל'בב זרעך', ראשי תיבות: אלול, שחודש זה מוכן לתשובה. ומסתברא, מאחר שהוא החודש האחרון מהשנה, לעשות בו תשובה על מה שפגם בכל השנה, ולא יכנס בראש השנה שהוא יום הדין, מתועב ממעשיו הרעים, אלא יתקן בחודש זה מה שעבר.²⁰ " זמנים אלה מעמידים אותנו מול שאלתנו באופן חריף ונוקב. כיצד ניתן להדריך לשוב בזמן מסוים, כיצד הזמן עצמו קשור לתהליך הפנימי של התשובה?

כנראה שאנו צריכים לשנות את תפיסתנו באשר למקורה של התשובה. אם אנו מותירים את התשובה אך ורק בתוך המישור האישי, הרי שכל כולה של תשובה נתונה ליד המקרה, ירצה האדם – ישוב, לא ירצה – יישאר בחטא כל ימיו. אבל אם אנו מעבירים את המחשבה על התשובה מהמישור האישי אל ההתבוננות על התשובה כחזיון מקיף יותר ומתוך כך אנו מנסים לחשוב, מה יהא על העולם באם אנו בוחרים להישאר במצבנו ולא לשוב, האם העולם לא יגאל? האם ניתן להשאיר את העולם כולו בחושך? האם ניתן לצייר אפשרות בה הקב"ה לא יתגלה בעולמו? "כל הנביאים כולן צוו על התשובה. ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין".²¹ אם אנו מציירים את התשובה רק בתור תהליך פנימי, הבטחת התורה תיתפס אצלנו בתור

²⁰ של"ה תחילת מסכת ראש השנה.

²¹ רמב"ם, הלכות תשובה פרק ז' הלכה ה'

משהו מיסטי שאינו מובן²². נראה שהרמב"ם המזכיר הבטחה זו בתוך הלכות תשובה, בא לבנות בתוכנו ממד חדש בהבנה של תהליך התשובה, ממד זה יאפשר לנו להבין את חיוניות הזמן בתשובה בכמה רמות.

כהקדמה לעיון זה ננסה לעיין בחלק מפסקה מאורות התשובה: **"התשובה העליונה באה מדחיפה פנימית היוצאת מדחיפה חיצונית עליונה..."**²³ כשאנו קוראים באופן פשוט את הפסקה אנו עלולים לתפוס שהמושג דחיפה פנימית מדבר על הנטיות הפנימיות של האדם, כח רצונו וכושר שיפוטו, ואילו דחיפה חיצונית היא דחיפה הבאה מבחוץ - אירועים כאלה או אחרים הגורמים לנו להתעורר ולשוב, שכמובן באור רטרוספקטיבי אנו נוהגים לייחס אותם להשגחת ד', שהובילה מקרים אלה על מנת לעוררנו לתשובה. אבל אם כך מדוע דווקא תשובה עליונה יוצאת מדחיפה אשר כזו? אדרבה, אנו נוטים לייחס את התשובה העליונה לתהליכים שכל כולם חפים מהשפעה חיצונית. הרב צבי יהודה הוסיף הערת הסבר לדחיפה החיצונית העליונה. הוא מסביר כי דחיפה זו הינה **"חיצונית ביחס אל פנימיות הנפש והגבלת פרטיותה, מתוך אחדות המרחב וההיקף של ההויה העולמית כולה"**²⁴. המושג חיצוני ופנימי, אם כן, מתייחס אל ההכרה המושגית שלנו. העולם המושגי שלנו תופס את ההכרה כחזיון סובייקטיבי, הוא רואה את האדם כולו כסובייקט המתבונן על מציאות חיצונית שהוא אינו חלק ממנה²⁵. פנימיות הנפש או דחיפה

²² עיין 'על התשובה', הרב סולוביצ'יק, מעמוד 93.

²³ אורות התשובה יב, ח.

²⁴ נדפס באורות התשובה בהוצאת ישיבת אור עזיון.

²⁵ השאלה האם האדם מצליח לכונן קשר חי בינו ובין הסובב אותו, היא שאלה שאינה קשורה באופן הכרחי לצורת החוויה המתוארת. החוויה הסובייקטיבית יכולה לבנות בתוכה יכולות וכלים לחישוף האמת, ומאידך בהחלט ניתן לבנות רצף חוויית שאינן קשורות להויה החיצונית לסובייקט.

פנימית בהקשר זה, מתייחסת אל יכולת ההכרה להכיל ולתפוס את התשובה.

ההכרה הבנויה על 'פנימיות הנפש והגבלת פרטיותה' היא חלק משמעותי ומהותי מתהליך התשובה, שם מופיעה הבחירה, קבלת האחריות, שברון הלב, האמונה והתקווה, ההשתחררות ממשא החטא, שינוי הדרכים והקבלה לעתיד, אך זהו רק 'קצה הקרחון' של התהליך; הדחיפה הפנימית 'יוצאת מדחיפה חיצונית עליונה'. הדחיפה החיצונית היא תפיסה אינטואיטיבית, בלתי אמצעית, של שייכות לכל המציאות. שייכות זו יוצרת תביעה באדם להיות מותאם ומכוון אל המתרחש בעולם הרוחני כולו, "...והאישיות המוצאה באורחות חייה ותכונות רוחה פגמים ואי הרמוניה לגבי הכל המוחלט, הפנימי והמגולה, היא מצטערת צער אין גבול ומשתדלת לשוב למקור החיים והישות. מתחרטת היא על תעיותיה, ושבה בלב נוהם ובשמחת הצלה. תעיתי כשה אובד בקש עבדך, כי מצוותיך לא שכחתי"²⁶. דחיפה זו מכונה חיצונית ביחס לעולמו המושגי של האדם, את הדחיפה הזו האדם מגלה דרך תנועות חיים המשתקפות בו, "מבשרי אחזה אלו-ה"²⁷. צורת תפיסה זו מחדשת מדרגה בתשובה, אין זו רק חוויה אינטימית הקשורה לעולם החוויית הסובייקטיבי, אלא תביעה להתאמה אל הכל, אין זו רק תנועה המתחילה מהכרתו המושגית המודעת של האדם אלא זו תנועה חיה המתגלה גם בהכרה, אבל ההכרה אינה נקודת המוצא שלה. במובן הזה ניתן לראות את העולם כולו כשב, כמשתכלל והולך, כמביע יחס מתמיד של תביעה אל הכל, המשתקף ומתבטא באותה 'דחיפה

²⁶ אורות התשובה, שם.

²⁷ עיין הקדמת עמוד העבודה לרבי ברוך מקאסוב "והנה לא אמר איוב ובבשרי אחזה אלוה אלא ומבשרי אחזה אלוה כלומר שבשרי הוא רק מבוא ושביל להשגת העליונים ואין אני משיגם ממש כמו שאני משיג את בשרי".

חיצונית עליונה'. "כל הנביאים כולן צוו על התשובה. ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין".²⁸

ניסים ומועדי הקדש

זמני הקדש מגלים לנו ולו במעט מתנועת התהליכים הפנימיים שבמציאות. במהלך ההיסטוריה מתגלה חפץ ד', המביא את העולם כולו אל גילוי ערכו כחי את עומק העומקים של גילוי אור פני מלך חיים, באופן בו העולם כולו הולך ונבנה באופן בו תוכר התאמתו וחיוו כגילוי של ד' אחד. אותה התקדמות איטית ומתמדת, העסוקה בשכלול העולם והבאתו אל הרחבתו וגילוי עומק ממשותו, נתקלת לעיתים מזומנות בהתנגדות, היוצרת לחץ גדול שאינו מאפשר את ההתקדמות האיטית. העקשנות של העולם להישאר ברמה רדודה יותר נובעת ממקסם הכזב של המציאות המתגלה בחושים, מתעצמת על ידי הדמיון, ומחיה את הרגש, עד כדי כך שהיכולות השכליות של האדם עסוקות בבניית מערכות שלמות הבאות לבנות יחס שלם אל אותה זעירות רוחנית, אל אותו ציור רוחני מוקטן המתגלה, כתולדה של אותו רפרוף חיצוני על פני המציאות, כפי שהיא מתגלה במבט הראשוני, השטחי, על ידי החושים והדמיון. הרצון, שבכוחו לנשא את האדם למרחבים עצומים, מוצא את עצמו במיצר, כוחו הרב לו, עסוק עכשיו בגילוי קטן שאינו ממצה את מרב יכולותיו, ולכן מצד אחד הקונקרטיות שלו יוצרת הבעה הנראית חזקה, אך מבפנים הרצון הולך ונחלש בגלל שאיננו מביאים אותו למיצוי ולביטוי של כשרון

²⁸ רמב"ם הלכות תשובה פרק ז' הלכה ה'

הרצון. מצב זה יוצר חוסר אמון עמוק בממשות התהליכים הפנימיים של העולם, אשר בהיותם נסתרים מתגלים הם כנבנים מכוחו של העולם, כצדדים הטבעיים שלו. ההתנגדות הזו, ההתמקדות ברובד הנגלה והקונקרטי בלבד, יוצרת מצב של חוסר אמון בעולם הרוחני, עד שכל כולו נדמה כאפסיות ו"נדמה על ידו שכל הנתקה מן החול אל הקדש הוא דחיה מישות אל אפסיות"²⁹. חוסר אמון זה יוצר לא רק חיץ בין הממשות האלוקית לבין העולם, אלא יותר מכך - חוסר אמון של העולם בכוחותיו הפנימיים.

מצב זה משתקף למשל בשעבוד של ישראל למלכויות. את השעבוד אי אפשר להעריך רק כביטוי של חטא, שהלא שעבוד מצרים לא התחיל כתוצאה מחטא מסוים של עם ישראל, אלא כביטוי לתנועה עולמית שלמה, המשתקפת בברית בין הבתרים. הטוב המתגלה במציאות, אינו מקיף מספיק בכדי להכיל את כל החיים, ולכן הרוע הוא האלטרנטיבה לכוחות החיים המרגישים את המחנק שבטוב המצומצם. לפעמים פער זה משתקף גם בחיי עם ואדם ומתפרץ בצורה של חטאים. היכולת לבנות אמון בדרך ארוכה, סבלנות - גם כשלא נראה אופק, אינה פשוטה, והאדם, העם, העולם, מתגלגל לחטאים הנוצרים כתוצאה מהפער בין תביעות החיים לבין הטוב שאינו מקיף אותם. שעבוד המלכויות הוא השיקוף של עולם המתנגד באופן פנימי, טבעי ועיוור לכל אותו תהליך של התקדמות ההולכת וחושפת טוב מוחלט בעולם. השעבוד יוצר מצב בו העולם הגלוי נבנה על בסיס תשוקות אחרות לחלוטין משאיפות הטוב, הטוהר והקדושה. השעבוד לא מאפשר לעם ישראל לגלות את כוחותיו הפנימיים, ומחליש את האמון שלנו בכוחותינו. השעבוד ממשיך את מצב החטא

²⁹ אורות הקדש חלק ב' עמוד שח'

בו היינו שרויים, או את חלקיות הטוב אשר הובע באופן לא שלם, ומגדיר אותו כממשות האמתית המוחלטת של המציאות.

בד בבד עם חוסר אמון זה ההולך וגדל, נבנית בעולם עצמו מדרגה פנימית יותר של שקיקה לטוב. השקיקה הזו גורמת להתבונן מחדש על אותו טוב מדוד, שלמרות שאינו מסוגל כבר להחיות את העולם, ושחמת חוסר יכולתו הוא יוצר בעולם התנגדות אליו, עכשיו, מכוחה של השקיקה הפנימית, הטוב מתגלה כביטוי של ערכים עליונים יותר, מקיפים יותר, וכך נוצר מעין 'דילוג' במציאות "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות"³⁰ - מופיע נס. הנס מופיע בתוך הזמן, ומגלה את ערכו הפנימי של העולם, ואת ממשותה של תנועת ההשתכללות המתמדת. התנועה הנוצרת אחר כך, היא תנועה טבעית הבאה לבנות בצורה הדרגתית את כוחות החיים שנחשפו.

בדומה למה שראינו בתשובה של מוצאי השבת, הנס יוצר כוחות איתנים שאנו צריכים להסתגל אליהם. לעומת השבת, המגבירה כוחות חיים, הנזקקים לבירור מחמת הערבוב שבין טוב לרע המוטבע בהם, הנס יוצר כוחות שכל כולם טוב מוחלט ואמון, בכך שהמציאות מסוגלת להיעמד במצב המכוון ומותאם לגודל חיים זה. ברק זה, המופיע בהיסטוריה, יוצר תהליך שלם של תחיה בתוך העולם.

את רוב החגים אנו חוגגים כהודאה על ניסים שנעשו לנו, דרכם אנו מתחברים לקדושת הזמנים. קדושת הזמנים היא אותה נקודת קדש החבויה בזמן, באופן שהזמן כולו הוא גילוי ופירוש שלה. כשהעולם לא מוכן להתאים את עצמו להתקדמות הפנימית המתמדת שבזמן, נוצרת התפרצות שאינה נעלמת, ושמתוכה אנו ניגשים להעריך מחדש את כל סדרי העבודה וההתקדמות. מועדי הקדש מגלים

³⁰ שיר השירים ב, ח,

תכנים מהותיים שבאמת נמצאים תמיד, אלא שמסווה החול לא מאפשר לנו לראות את זרמי העומק של המציאות³¹. מועדי הקדש מסומנים כאותן איכויות היוצרות את המפגש הניסי, ומטביעות בזמן הארה של אותה בינה מתוקה של דעת אלוקים, היוצרת יחס עמוק בין העולם לבין יוצרו³². זמנים אלה חקוקים בשרשו של הזמן, אלא שהם הופכים להיות משמעותיים לאדם, לעם ולעולם כולו, ביום שבו התגלה הנס. תוכן הזמן המסוים מאפשר לנס להתגלות, ואז נוצרת נגיעה בתודעה הגלויה. אברהם אבינו חגג את ליל הסדר עוד לפני יציאת מצרים³³ כיוון שזהו תוכן הזמן, אבל כעם, יכולה ההכרה להיפגש עם תוכן אשר כזה רק מכוח החשיפה במציאות, המגלה את התוכן המופשט במציאות המוחשית. הזמן הוא סוג של דחיפה חיצונית עליונה המתגלה בתנועת ההכרה הפנימית. אותם תכנים עליונים, הם גילוי של תנועת תשובה פנימית, עולמית, שהאדם חלק ממנה והוא נתבע להתאים את חייו לאותה אמת פנימית שהתגלתה במציאות.

³¹ אורות הקדש חלק ב, עמוד שג,

³² אורות עמוד מח,

³³ רש"י בראשית יט, ג,

מעשה בראשית ומעשה מרכבה

בסדר קדושת הזמנים יש מערכת נוספת - זו המגלה את מעשה בראשית. כך היא ראשית ההופעה של שבת, בתור מגלה את החבוי וצפון בכוח בעולם, שבת משכללת את ימי החול ומגלה את החפץ הצפון בהם "אתה קידשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ"³⁴. כך אפשר להתבונן על ראש השנה, בתור יום בריאת העולם וכך אפשר להתבונן על שלושת הרגלים בתור גילוי ערכם של החיים הטבעיים, האביב הקציר והאסיף.

כשם ששלושת הרגלים אינם רק שיקוף של הקדושה החבויה בטבע, אלא זיכרון לנס שהתרחש; כשם שהשבת אינה רק זיכרון למעשה בראשית אלא גם זכר ליציאת מצרים - כך גם בראש השנה ישנו תוכן נוסף. אמנם הוא 'זיכרון ליום ראשון'; אמנם הוא מפגיש אותנו עם 'היום הרת עולם'; אמנם ביום זה אנו מתרוממים אל ערך הרצון לברוא עולם, טרם בריאתו הממשית, עם הרצון האלוקי לברוא את העולם במידת הדין³⁵, אך ביום זה איננו נפגשים רק עם העבר במובנו הרחב ביותר, עם ה'בכח' של המציאות אלא גם עם התוכן של העתיד. תקיעת השופר שייכת למתן תורה ולגאולה העתידה "אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עימם, מן השמים השמעתם קולך... ובקול שופר עליהם הופעת... תקע בשופר גדול לחרותנו"³⁶, ומתוך תקיעת שופר הקב"ה עומד מכיסא הדין ויושב על כיסא רחמים³⁷. גילוי מידת הרחמים בדין באה מכח תקיעת שופר, כלומר

³⁴ מעריב לליל שבת.

³⁵ רש"י בראשית א, א,

³⁶ מתוך ברכת שופרות, מוסף של ראש השנה.

³⁷ ויקרא רבה פרשת אמור פרשה כט: "ובשעה שישאל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקדוש ברוך הוא עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים דכתיב

מכח הארה הנובעת מהעתיד אל ההווה. מסיבה זו ראש השנה הוא יום של תשובה, "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה". מהי משמעות העתידיות החודרת אל תוך הזמן וכיצד היא בונה את עומק התהליך של החזרה בתשובה?

עניינו של הזמן אינו רק ההתקדמות העיוורת כביכול אל אן שהוא, אלא שהזמן עצמו הוא ההטבעה של רוח האדם בתוך המציאות. הזמן, שאינו רק רצף של נקודות החוברות זו לזו בצורה שְכנית, הינו מושג המצוי רק בתודעתו של האדם. יכולת הקישור שבין המושגים השונים יוצרת אצל האדם - אצלו בלבד - את יכולת המבט על הזמן כרציפות אחת. הזמן אינו קיים ללא תודעתו של האדם, אבל האדם חווה אותו כמהות המקיפה אותו. הזמן הוא גילוי קמעא קמעא של רוח האדם הפנימית לפי מקצב אותו העולם מסוגל להכיל ולתפוס³⁸.

רוח האדם מורכבת משלוש בחינות המתגלות בזמן בתור עבר, הווה ועתיד. מושגים אלה אינם מציינים רק נקודות בזמן, אלא מהויות עצמיות המהוות את שרשי התודעה והקיום. הבחינה האחת היא ה'בכח', אותה מדרגה עליונה שכל החיים הם רק פירוש שלה. בחינה זו, כשהיא מתגלה בזמן, מתגלה בתור העבר שלנו. העבר אינו רק נקודה בזמן שכבר אינה אתנו, אלא תוכן המתגלה בזמן, נקודת זמן שאינה אתנו באופן מהותי ולא מקרי. למשל זריחת השמש, זו שהיתה, זו המתרחשת בעוד שעות ספורות, זו - אם במקרה אנו נמצאים בנקודת זמן זו - המתרחשת עכשיו ממש - כל אלו שייכות

ה' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים אימתי בחדש השביעי".

³⁸ עיין אורות הקדש חלק ב, עמוד תקלח, ואור לנתיבתי עמוד רמט,

להווה. הביטוי עבר ועתיד בהקשר זה הינם ביטויים מושאלים, ש'עבר' באופן עצמי הוא תוכן אשר רק אפס קצהו מתגלה בהווה, בהכרה שלנו, ביכולת ההכלה המושגית שלנו. העבר הוא ה'בכח', ההווה הוא ה'בפועל', מה שמתגלה בכלי ההכרה הגלויה. גם ההווה שלא הופיע עדיין, וגם זה שנעלם כבר מעינינו הוא הווה, הוא נקלט בתודעתנו, הוא חלק מהתפיסה שלנו וחלק ממערכת החיים שלנו. ההווה מוציא אל הפועל את אותה נקודה מקיפה של העבר. למשל, יציאת מצרים, שהתרחשה במישור הזמן בעבר, היא ה'בכח' שלנו – נקודה זו התגלתה בעבר, ומאז אנו נושאים אותה בתוכנו ומשתדלים שנה שנה, יום יום, להוציא אותה אל הפועל – "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים"³⁹.

אך עדיין רוחו של האדם עוד לא יצאה אל הפועל במלואה. אנו מוצאים את רוחו של האדם כתובעת חופש. החופש היא נקודת העתיד המתמדת. כל מה שאנו חושבים על העתיד באופן מהותי, הוא גילוי ממד החופש שבמציאות. העתיד הינו זמן האפשרויות הבלתי מוגבלות. אם יש מגבלה כלשהי בציור העתיד, הרי זה בגלל שאנו משעבדים את העתיד אל ההווה והעבר. העתיד אינו מסוגל להיכנס אל תודעתו הגלויה של האדם, אך מתגלה ברצונו החופשי. ככל שהרצון יותר חופשי, כך הוא קשור באופן מהותי יותר אל העתיד, וכך חיינו של האדם נערכים לא על פי הכרחי המציאות, אלא על פי ההתאמה אל חפץ ד', אל החפץ המחולל את המציאות ותובע ממנה להיעמד חפה מכל הכרח אל מול אור פני ד'. מצב החטא הוא מצב של שעבוד, שעבוד האדם ליצריו, תחושתו כי הוא נתון בסבך של הכרחים שאינם מאפשרים לו לצאת אל הפועל, שיקוע בעולם שרק הווה עמו.

³⁹ פסחים פרק י' משנה ה'

תשובה מכח העתיד

עניינה של התשובה היא הרחבת יכולתו של האדם להביט במבט עתידי, להביט מתוך העתיד אל ההווה ולשחרר אותו מכבלי ההכרח. תודעת הנס ותודעת התשובה שואבות את חילן מאור העתיד, הנס הוא גילוי חפץ ד', והתשובה היא גילוי יכולתו של האדם להתרומם למדרגה כזו, ולקנות עולמו בשעה אחת. כל המציאות כולה מורכבת מתוכן עתידי זה, וכל כולה מכוונת והולכת לגלות במציאות את הארת העתידיות הזו, להאיר את מעשה מרכבה במעשה בראשית⁴⁰. זוהי הדחיפה החיצונית העליונה המשתקפת בדחיפה הפנימית.

העתיד אינו רק משחרר את ההווה, אלא פונה גם אל העבר ומשחרר גם אותו מכבלי ההכרח. מציאות ה'בכח', העבר, נראית לנו כשלמות מוחלטת שאין בתוכה שינוי, לכן חותם ההכרח טבוע בו והשינוי היחידי הוא מה שה'בכח' הולך ומתגלה בתודעה, בהווה. כבלי ההכרח מציירים לנו את המציאות, תוחמים את גבוליה, וגבולות אלה הם היוצרים את השינוי שבין נקודת הווה אחת לרעותה. מתוך נקודת ראות זו אנו חשים כי העבר עם כל רוחבו ורבגוניותו, מוגבל גם הוא, למרות שעניינו אינן ראות את גדרי העבר בשל המרחב הגדול שלהם.⁴¹ אך העתיד יוצר מצב בו מתברר שלנקודת ה'בכח' אין

⁴⁰ חכמת מעשה בראשית היא ההתבוננות על מרכיבי היסוד של המציאות המשתקפים בתוך המציאות, חכמת מעשה מרכבה היא ההתבוננות על מגמת העולם, על היכולת לשחרר את העולם ממגבלותיו מתוך ההתקשרות הפנימית אל עומק המגמה העתידית הצפונה בו. עיין אוה"ק חלק א' עמוד ו, קול הנבואה עמוד קלז, שערי רמח"ל מעמוד צה.

⁴¹ במבט זה ניתן לראות את ההווה כמגלה את העבר, ואת העתיד כסך כל אותם גילויים, כביכול אין בעתיד משהו מהותי המרומם אותו מעל כל ערכי ההווה.

גִּדְר מוגבל, כל נקודות ההכרח הן רק לבושים וציורים המנסים לעטוף תוך שאין לו הגבלה.

אור העתיד מגלה את תוכנו הפנימי של העבר, האם ה'בכח' הוא כמותי או מהותי, האם נקודת המוצא עומדת למעלה מכל ציור ולבוש, או שיש לה גוון המבקש להתבטא בפנים שונות. באם מתגלה שתוכן מסוים הוא מוגבל, בעל לבוש מסוים, אף אם רחב מאד, הרי שהוא כלה. כשעם עולה על במת ההיסטוריה⁴² הוא בונה תוכן כללי, מבט המתיימר להקיף עמים רבים, עולם וזמן. מצד תוכן ה'בכח' שלו יש לו מגע עם עומק, תוכן החיים הלאומי שלו נוגע בנקודות המקיפות עולם ומלואו. אפשרות קיומו הנצחי מותנה בהיות עומק זה בעל תוכן כל כך כללי שלא יהיה לו הפסק, תוכן שאינו משועבד לשום גוון ולבוש מוגבל, תוכן שעיקרו מתברר לאור העתיד המוחלט. עמים רבים עלו וירדו מעל במת ההיסטוריה, אבל 'נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם' - כי לא אדם הוא להנחם⁴³. נצח ישראל שואב את חילו מהחופש המוחלט, ולכן הוא מסוגל להעמיד עמדה רדיקאלית במציאות של תביעה לטוב מוחלט שאין עמו שום הגבלה של הכרח עבדתי היוצר את ההגבלה, המופיע את החסר וממילא הרוע שבמציאות. אם אין נצח מוחלט לעם, הרי שהוא מקבל את מצב

⁴² הכוונה לעם המתיימר להיות במרכזה של בימת ההיסטוריה ולא בשוליה. יש עמים שלמים שירדו מעל במת ההיסטוריה, ודווקא עמים שהיה נדמה שיש להם אמירה כוללת על המציאות כמו היוונים והרומאים. כשעם מנותק מהמהלך ההיסטורי הכללי, מההתקדמות וההתעלות שבעולם, יש לו כושר שרידות גבוה יותר, כי עיקר עניינו מתגלה בעצם חייו כלומר ה'בכח' שלו אינו בנוי על אמירה כוללת על המציאות, אלא על עצם היותו, את ההכללה הוא יונק באופן חבוי מעומק החיים החבוי בכלל האנושיות. הסינים חיים את חייהם, אבל במובן ההיסטורי העולמי יש להם ערך דומה לערכו של הדומם ביחס לכל מדרגות החיים, ולכן שרידותם גבוהה.

⁴³ שמואל א, טו, כט, - פסוק זה נאמר ע"י שמואל, 'קורא שמו' של הקב"ה, בעת ייאושו של שאול מלהכרית את שרשי הרע שבעולם - עמלק.

העולם כנתון בסיסי. ניתן לשנות מרכיבים בתוכו, ניתן לנסות ולהילחם על מנת שהטוב יחדור יותר למציאות, אבל המבנה הבסיסי של המציאות אינו משתנה, ולכן בעומק העומקים יש השלמה עם המציאות החסרה שבעולם.

בלשון הקודש יש את ו"ו ההיפוך, זו ההופכת מילים ממצב עבר למצב עתיד, ולהיפך ממצב עתיד לעבר, 'והיה' - אין והיה אלא לשון שמחה, 'ויהי' - הוא לשון צער⁴⁴. כשלוקחים את העבר ומאירים בו את אור העתיד הכל מתמלא שמחה, כי השמחה היא המפגש החופשי עם עצמיותה של המציאות כפי שהיא מתגלה בשייכות ובדבקות זהו 'והיה'. 'ויהי' הוא לשון צער, משעבדים את ערכי העתיד לכבלי ההכרח הנעוצים בעבר⁴⁵.

תשובה וצעקה

התשובה נעוצה ביכולת העתידית, באותה יכולת להאיר את המציאות ולשחרר אותה מכבלי ההכרח. בכל תנועה של תשובה יש משהו מהאררת העתיד, וככל שתנועת התשובה הולכת ומתבררת, עד שהיא מגלה את היותה חלק מתנועה מקיפה יותר, את היותה יוצאת מדחיפה פנימית היוצאת מדחיפה חיצונית עליונה, וכך היא הולכת ונהיית עליונה יותר, עד שהיא מגיעה להיות תשובה מאהבה וזדונות נעשות כזכויות. תשובה מאהבה היא תשובה המעמידה את התשובה

⁴⁴ מגילה י', א.

⁴⁵ מנות הלוי על מגילת אסתר א' א' (עמוד מא' בדפוס ירושלים תשס"ח), אדרת אליהו בראשית א' ג' (נדפס עתה גם במגילת אסתר עם פירוש הגר"א, הוצאת מוסד הרב קוק, עמוד א'), שיחות הרב צבי יהודה, דברים עמוד 381.

כעמידה לפני השי"ת בלא שום תכלית אחרת, עמידה מלאת אהבה, המקשרת את כל גילויי החיים אל ממד החופש אשר במציאות.

כל תשובה בנויה על הארות עתיד באופנים שונים, בתשובה מיראה אנו מתקשרים אל העתיד, אל הגודל, שהוא הרבה יותר מקיף ממה שאנו מסוגלים להכיל בהכרתנו. היראה עסוקה בהעמדתנו מול המרחק שלנו מהעתיד, הבונה היקף אחר של מעשים, ודונות נעשות כשגגות, ההכרה שלנו מקבלת פרופורציות אחרות. בתשובה מאהבה אנו מתקשרים אל העתיד במובן החופש שבו. כשאנו מגיעים לתשובה מאהבה אנו מתקשרים אל התוכן הפנימי של העתיד ומסתגלים למדידה אחרת של כל המעשים ודונות נעשות כזכויות.

מעשה הנמדד בקנה מידה הוֹי נערך על פי טוב ורע בקנה מידה של הכרחים - זהו עולם של שכר ועונש. עולם זה אינו עולם של ערכים מוחלטים אלא בנוי על ערכים הנמדדים על פי קנה המידה של המציאות ההווית. לכן יש בהם מקום מאד גדול למניע, לשאלת הבחירה הפרטית, לכוונה, מזיד מול שוגג, רצון מול אונס, טוב מול רע. הטוב אינו טוב גמור והרע אינו רע גמור. השקפת עולם אשר כזו מסייעת למוסר המעשי לתפוס מקום מרכזי בהווייתו של האדם, כשמחד הוא תופס את ישותו ומציאותו של הרע ומאידך את יכולתו לאחוז בטוב ולהינתק מהרע. אין בעולם כזה רדיקאליות של ביעור רע באופן מוחלט, אלא התגברות מתמדת, צעד אחרי צעד, על כל גילוייו.

אבל מעשים הנמדדים בקנה מידה עתידי נערכים באופן אחר - הטוב והרע אינם ערכים יחסיים אלא מוחלטים. הרע אינו רק חסרון מקרי שאנו מתמודדים אתו על ידי שינוי טכני כזה או אחר, רע המופיע בקנה מידה כזה הוא מוחלט וכליונו מוחלט, 'מחה אמחה את זכר

עמלק⁴⁶, 'תמחה את זכר עמלק'⁴⁷, ו'פני ד' בעושי רע להכרית מארץ זכרם'⁴⁸. עושי הרע, אלה שהסתבכו ונפלו עד למדרגה ש'פני ד', המבט העליון של המציאות לא מצד גילויו אלא מצד מהלך פנימיותו, רוצה להכרית מארץ זכרם; עושי רע כאלה, שמעשיהם הרעים יוצרים זהות מוחלטת בין הרע לעושהו, נגזר עליהם כרת. הרע הזה הוא הרבה יותר עמוק מרע הנמדד על פי קנה המידה של הבחירה הפרטית המצומצמת. רע כזה הוא חלק מסיבובי ההוויה המביאים את המציאות כולה למצב חיים עליון יותר, שכאשר הוא יוצא אל הפועל, נבלע הרע כולו. ומידה טובה מרובה - הטוב המופיע בקנה מידה זה הוא טוב מוחלט, "הלא אח עשיו ליעקב נאם ד' ואוהב את יעקב ואת עשיו שנאתי".⁴⁹

תשובה מאהבה מגלה את עומק החיים, את אותו קנה מידה עתידי הבוחן את החיים מתוך חופש מוחלט, ומחדש וחושף את ההקשר הרחב יותר של כל מעשה. כשאנו בוחנים את המעשה על פי כוונת המכוון הגלויה, יש כאן חטא, אך כשאנו בוחנים את המעשה כחלק מגילוי חיים של סיבובי ההוויה העליונה, החפצים להופיע את האור מתוך החושך, את האור בתוך החושך, אנו רואים את כל המעשים באור של גדולה. "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע כי אתה עמדי".⁵⁰ ללא יכולת החזרה בתשובה אנו נמצאים לחלוטין בתוך ההווה, ולפי קנה מידה זה נערכים החיים. התשובה מסוגלת להרים את הערך הפנימי של חיי ההווה, ולגלות בחיי הרוח את אור העתיד המגלה את האמת העליונה הטמונה במעשים. החזרה בתשובה

⁴⁶ שמות יז, יד.

⁴⁷ דברים כה, יט.

⁴⁸ תהלים לד, יז.

⁴⁹ מלאכי א, ב.

⁵⁰ תהלים כג, ד.

מחדשת ערך נוסף – גם הבחירה האנושית, גם המחשבה הפרטית, מסוגלת להתרומם ולהיות קשורה לגדול זה, ולא זו בלבד אלא היא מסוגלת לקשר את כל החיים לאור עליון ומופלא זה. תשובה זו מלאת שמחה, ומגבירה יותר ויותר את להתגבר על כל מעקשי החיים, מגבירה את האמון בטוב הכללי ובטוב הגנוז בכל אחד ואחד, וממילא נותנת כח וגבורה לעשות חפץ צורנו.⁵¹

אולם, גם בקנה המידה המוחלט, העתידי, יש אפשרות לחתור חתירה ולשוב בתשובה. גם במקומות בהם ננעלת הדלת בפני תשובה רגילה, מחמת הארת אור המוחלט של המציאות, מחמת הפגיעה בתוכן הפנימי ביותר של המציאות, יש אפשרות לשוב. אותם עושי רע, שפני ד' בהם להכרית מארץ זכרם, **"צעקו ד' שמע ומכל צרותם הצילים"**⁵². אם אך מצליחים הם להתעורר ולגלות את הפער בין עצמייתם לבין מעשיהם, הם מסוגלים להשתחרר מעובי הטיט אליו הם נגררו. זוהי תכונת הצעקה, 'צעקו ד' שמע', **"והם מעירים על ידי הצעקה בקרבם את הנקודה המאירה והטובה, שנשארה בהכרח במעמקי הנפש"**⁵³ אין הצעקה ניסיון לגשר על מרחק, שהרי 'כל המגביה קולו בתפילתו הרי זה מנביאי השקר'⁵⁴, אין הצעקה באה מתוך תודעה של מרחק, הבאה עקב החטא או עקב מצבו של העולם שאינו מצליח להתרחב ללא גבול ולהיעמד אל מול האינסופיות האלוקית, שהלא 'קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת'⁵⁵ ובאמת **'ממעמקים באה התשובה, מעומק גדול כזה שאין הנפש היחידית לגבו חטיבה בפני עצמה, כי אם המשך מהגדולה ההוויתית**

⁵¹ אגרות הראיה ב, איגרת שעח.

⁵² תהלים לד, יח.

⁵³ עולת ראייה ב, ז.ס. ד"ה "צעקו".

⁵⁴ ברכות כד, ב.

⁵⁵ תהלים קמה, ח.

הכללית"⁵⁶. הצעקה באה מתחושת הקשר העמוק הרוצה להתפרץ אל החיים, התחושה כי עצמיות הנשמה טהורה, ורק לבושי הנפש צרים בעדה. "כוחה של הצעקה שהיא באה מתוך הרושם העמוק של תשוקת התשובה, היא כל כך יפה, עד שהאורה הפנימית של השלמות העליונה, הנובעת מהמעיון האלוהי, שהנפש חוצבה ממנו, מתפתחת, והאור הפנימי מתחיל להיות זורח ומופיע חיים עליונים על הנפש, הירודה והשקועה במעמק החטא והמעשים הרעים, וכל רשמי זיכרונותיהם המעוותים"⁵⁷. הצעקה היא המשכת הכוח העתידי הרחב ביותר, בקשת הבירור המקיף שאנו כולנו קשורים לעומק העומקים של החפץ האלוקי, והצעקה היא הביטוי הקיומי שבנפשנו הדבר, עד שאין שום מחיצה גשמית ורוחנית עוצרת בעדנו. הצעקה מחזירה אותנו אל השאיבה מעצמיות נשמתנו, למעלה מכל הגדרה ולבוש, 'נד' שְׁמַע'. לעומתה, הציווי על מחיית הרשע העמלקי, היא בירור של שלילת אלו שאוחזים באופן עצמי ברע, שכל ייפוי חיצוני לא יועיל להם. דווקא במבט של פני ד' מתבררים יותר הדברים, והחיוניות של האחיזה בטוב מתגלה כנקודת המוצא של כל דיון רוחני ומוסרי. אהבת ד' את יעקב ושנאת עשיו, מתחילה מהאחיזה העצמית בטוב או ברע, אחיזה שאינה בנויה על קנה המידה הפרטי, הגלוי, אלא מתוך פגישה עם 'יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע'⁵⁸.

השופר הוא סוג של צעקה, קריאה מעומק הנפש לשחרור כל העולם כולו ממצריו והגבלותיו. ראש השנה הוא העמדת ה'בכח' של העולם כולו מתוך אור העתיד. בראש השנה אנו משחררים את 'הבכח' של

⁵⁶ אורות התשובה ו, א.

⁵⁷ עולת ראייה, שם.

⁵⁸ ישעיהו מה, ז. ראה אורות פסקה ה, ושם פסקה כא.

העולם מכל תוכן של הגבלה העלולה לבוא מתוך מפגש עם ערכי עולם הוויים. אנו מבררים כי 'רצה הקב"ה לברוא את העולם' הוא חופש מוחלט⁵⁹, ומה 'שאינן העולם מתקיים', הוא דווקא בגלל תוכן חופש זה שאין כל תוכן מוגבל, העומד בהגבלתו, מסוגל לעמוד בו. שיתוף מידת הרחמים, היא הבירור שאותה תנועת ההשתכללות העולמית מלאת הסבלנות, אין היא רק מהלך שבסופו הכל יותאם אל התוכן הבלתי מוגבל, אלא גילוי, שבכל רגע ורגע מהמציאות יש תוכן שהוא הרבה יותר רחב מהמתגלה בפועל, רוחב הנעוץ באי גבוליות הטמונה במציאות עצמה, ולכן הכל טוב לכתחילה. רק עם החי את ערך העתיד במלואו מסוגל להביא את העולם לשחרור זה, ומצד זה יש את בטחון התשובה ביום הדין, בד בבד עם חרדת הדין. חרדת הדין אינה נובעת רק מגורלו הפרטי של האדם אלא מהחרדה הגדולה האם העולם כולו יועמד, יתפרש ויתבאר על פי גודל עליון זה; האם עינינו והשגותינו יראו וישגו היקף חיים זה ועל פיו תיבנה על ידינו המציאות הגלויה.

ראש השנה מברר שהתשובה והזמן הם תוכן אחד - מהלך הזמן וההשקה שבין העבר לעתיד ולהווה, נעוצים בתנועת תשובה כללית, אשר כל נפש יחידה קשורה אליה בצורה אינטואיטיבית. רבות יש לעמוד על מציאת גילויי חיים המביעים קשר זה, אבל קשר חי זה הוא העומד בבסיס התביעה 'דרשו ד' בהימצאו קראוהו בהיותו קרוב' בימים הנוראים. יום כיפור מברר שהזמן נערך על פי קנה מידה עתידי זה, ומתוך כך כל המעשים מיטהרים, מתברר ההבדל שבין ישראל לעשוי, בין השעיר לד', שעם כל סערות החיים⁶⁰, הולך הוא ועולה

⁵⁹ עיין עין איה שבת חלק ב' מעמוד 225

⁶⁰ עולת ראייה א, קסז, ד"ה "פר" - "... וכח ההרס, המשעיר, העומד על כללות ההויה בכדי לשפר אותה יותר ויותר בהחלפת צורותיה, על ידי כח הסותר והמחריב...".

לד', לבין השעיר לעזאזל, הנמשך מה'איש השעיר'⁶¹, הכוח האפל של המציאות, שהוא האחראי למציאות החיצונית של החטאים שבישראל, והוא הנושא את עוונות תם לעזאזל⁶². טרם יכולים אנו למחות את הרשע, יש לו מקום זמני עובר, מחוץ למהלך הפנימי של הטוב המתגלה ביום כיפור. אמנם אותה צפייה עתידית, בה אין מקום לרשע כלל, מתגלה בשמיני עצרת, באותה התייחדות שלנו עם ריבונו של עולם, בה אין חלק לזרים, וכל כולה מלאה טוב מוחלט⁶³.

מועדי הקיץ

בכדי לבא למדרגה זו של ראש השנה, הוכנו המועדים וזמני התשובה המיוחדים של הקיץ. בחודשי החורף אנו בונים את ה'בכח' של המציאות, הכל נסתר, הכל מתרחש במעבה האדמה, החיים המפכים בפנימיות אינם מתגלים במציאות החיצונית. חודשי החורף הם מצד אחד ה'בכח' של השנה העכשווית, זו ההולכת ויוצאת אל הפועל בחדשי הקיץ, אך החורף כולו הוא שאיבה מעולם שכולו נסתר, שכולו קשור לתוכן ה'בכח' בכלל.

הקיץ בנוי בשני מישורים: השנה הנוכחית יוצאת אל הפועל, אבל יציאה זו אל הפועל אינה רק לשם הפירות העכשוויים, אלא

⁶¹ בראשית כז, יא.

⁶² בראשית רבה תולדות סה, טו: "ונשא השעיר עליו זה עשיו, שנאמר הן עשיו אחי איש שעיר, את כל עוונותם-עוונות תם, שנאמר יעקב איש תם".

⁶³ סוכה נה, ב: "אמר רבי אלעזר, הני שבעים פרים כנגד מי? (שבעים הפרים אותם מקריבים בקרבנות המוסף של ימי חג הסוכות, כנגד מי) – כנגד שבעים אומות. פר יחידי (של שמיני עצרת) למה? כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך". ועיין מהרש"א שם.

שבמקביל בפירות הקיץ גנוזה ההכנה לשנה הבאה. דווקא בגלל שחודשי החורף קשורים אל מדרגת ה'בכח' הכללית, הרי שמה שמתילד בפועל אינו יכול להיערך רק על פי קנה מידה מצומצם ומפורט של הנגלה, של ה'בפועל', אלא שבתוך כל תוכן נגלה, חבוי וכמוס ערך עמוק יותר שיצא אל הפועל בשנים הבאות. במובן הזה ניתן להתבונן על מהלך הגאולה כבנוי קמעא קמעא, אבל כל מרכיב של גאולה, כל הופעה פרטית כוללת בתוכה את הכל, ולכן ניתן לצייר דילוגים במהלך הגאולה⁶⁴. מועדי הקיץ וזמני התשובה המיוחדים לזמן זה, מכינים אותנו להיכנס אל האור העליון של ראש השנה.

ניתן לחלק לשתי מחלקות את ימי התשובה של הקיץ: ספירת העומר, שלושת השבועות - ששיאם בט"ו באב, ואלול. זוהי המחלקה הראשונה - זמנים המתפרשים במנהגי ישראל, זמנים שאינם מוכרים ממקורות קדומים שלנו כזמנים המיוחדים לתשובה. לעומת ראש השנה, עשי"ת, יום כיפור והושענא רבה, שאלו הם זמני תשובה שכל עניינם היא התשובה.

ימי ספירת העומר הם ימים של בירור פנימי כהכנה לקבלת תורה. הר"ן⁶⁵ מביא מדרש האומר שעוד לפני מתן תורה עם ישראל מנה את הימים, והתכווננו לקבלת תורה. התשובה המיוחדת המאפיינת את

⁶⁴ "עינינו רואות כי הכל הוא גדול לאין תכלית, חק ההתפתחות גדול לאין שיעור וקץ וכח מדגל גדול לאין קץ, כל אחד התגלה לפי צרכו להשלמת החוג המתגלה, והמגמות והאידיאלים האלהיים המה נפעלים מכל המצוי, מכל דבר לפי הצורך היותר מלא והיותר שלם, ואין שום מעצור לא לדרך ההתפתחות ולא לדרך הדליגה, שאנו חשים את האחרונה ביותר במרחב הרוח, ובסדרי החיים, בפרט בזמנים של תסיסה והרת עולם. ושפלה מאד תהיה בעינינו, עכשיו ביחוד לפי ההרחבה של המדעים הגלויים, מגודל המציאות ועושר החיים שבו, אותה הגזירה האקסיומית האומרת שאין דילוג במציאות... והגזרה התבונית תאמר בבטחה נאמנה, שהכל יש במציאות..." . מאמר עבודת אלקים, עקבי הצאן עמוד קנד.

⁶⁵ על הר"ן"ף, מסכת פסחים דף כח.

ימי ספירת העומר היא אותה הארה גדולה שהופיעה בבת אחת בליל הסדר, אותה הכללה של נשמת ישראל שנולדה בעת הפסיחה, היוצאת אל הפועל בספירת העומר. בספירת העומר אנו מתמלאים ישראליות, אנו מבררים את הטוב הנמצא בכל גילויי החיים שבמציאות ומאירים בהם את אותו התוכן המיוחד של הטבעיות שבעם ישראל, 'אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד'⁶⁶. הרחבת גילויי החיים, ההוצאה אל הפועל את הגנוז בעומק הנשמה שהאירה והבריקה בליל הסדר, זהו התוכן של תשובת הספירה. בכל יום אנו מוציאים מידה אחרת אל הפועל⁶⁷, מידה המתבררת ומוארת מאור נשמת ישראל שהתגלתה עלינו בליל הפסח. בכל יום הולכת עוד קומה של חיים ישראליים ומאירה את המציאות הגלויה של שבעת ימי הבריאה, עד שמגיעים לחג השבועות, בו מופיעה דרגה מקיפה, המרחיבה את ימי בראשית אל יכולת העמידה אל מול תוכן החיים הפנימיים של 'עץ חיים היא למחזיקים בה', והמציאות כולה נרפאת ומשתכללת⁶⁸, מתמלאת בשמים מריח העתיד של רוחו של מלך המשיח אשר חכמינו לימדונו שכולו שייך אל בחינת הריח עד שמכוח חוש הריח יוכל לדון ולפסוק הלכה⁶⁹. בשבועות נידונים על

⁶⁶ ירמיהו לא, ב.

⁶⁷ לכן רשומים בסידורים בכל לילה שמות של מידות כמו 'חסד שבחסד'

וכדומה.

⁶⁸ "ואמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב לחייו כערוגת הבשם? כל דיבור ודיבור שיצא מפי

הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים." שבת פח, ב

⁶⁹ סנהדרין צג, ב. חוש הריח הוא החוש היחידי שלא נפגם בחטא אדם הראשון, ולכן הוא נשאר ללא תיווך. השמיעה והראיה נזקקות לפרשנות ההכרה ולשיפוט של הטוב והרע. המישוש נזקק להכרה על מנת להוציא מעורונו ושיפוטו היחסי והמתעתע כמו בחום וקור וכדומה, וכך גם הטעם הנע על מנעד יחסי. הריח הוא החוש היחידי שאותו אנו קולטים בצורה בלתי אמצעית ואין להכרה מה להגיד עליו. לכן אין תוצרים אומנותיים, פרשניים של הריח, לעומת החושים האחרים (קולינריות בטעם, פיסול במישוש, ציור בראיה ומוסיקה בשמיעה). חוש הריח נותר ללא 'עומסים' של פרשנויות

פירות האילן, עץ החיים⁷⁰. אז מתחיל הדין על הנשמה ויחסה אל זה העולם, מה שיתגלה בצורה מפורטת יותר בראש השנה.

בשלושת השבועות, עת ניתכה עלינו מידת הדין, אנו יודעים ומכירים כי אנו נתבעים להגיע למצב בו אנו ראויים להיות מותאמים ומכוונים אל חפץ עליון זה. 'כל רודפיה השיגוה בין המצרים', רודפי י'ה, רודפי המחשבה האלוקית העליונה שאפס קצק מתבטא בשם י'ה, מוצאים את ריבונו של עולם, כמציאה הבאה בהיסח דעת, ביכולת להתרומם מעל מיצרי הדעת⁷¹. שיאה של גבורת הימים האלה באה לידי ביטוי בט"ו באב. ט"ו באב, שלא היו ימים טובים כמותו⁷², הוא תחילת

אנושיות ולכן כשאנו תופסים את הדבר בעצמו, אנו נקראים מריחים. משיח שכל כולו עתיד, עומד הוא למעלה מגדר מוגבל, ולכן אינו נתון למגבלות השיפוט והפרשנות האנושיים.

⁷⁰ של"ה מסכת שבועות.

⁷¹ בעל שם טוב, מגילת איכה אות ב:

"כל רודפיה השיגוה בין המצרים. הבעל שם טוב הקדוש אמר על הפסוק כל רודפיה השיגוה בין המצרים, מפני שימים אלו הם ימי השבירה, וסיטרא אחרא רחמנא ליצלן גובר, ומי שמתחזק בה' בימים אלו ומתגבר על היצר הרע, ומפשפש במעשיו, ובפרט בקדושת יסוד הקדוש, משיג השכינה ביותר בימים אלו, וזה ברור למי שמשגיח בזה בימים אלו".

ראה גם עבודת ישראל על פרשת מסעי: "וכבר הקדים לנו אדומו"ר ז"ל הנ"ל רמז בפסוק (איכה א, ג) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהיינו כל מי שרודף להמליך את הבורא יוכל להשיג יותר דוקא בימים אלו בין המצרים. למשל כי כשהשר יושב בביתו אז אימתו מוטלת אשר לא כל איש ואיש יכול לבוא פנימה, מה שאין כן אם השר עובר בשוקים וברחובות חוץ לפלטרין שלו אז הוא קרוב לכל קוראיו ויאזין שעות כל הקוראים בשמו. וכן הנמשל לדעת כי בזמן הזה כי כצפור נודדת מקנה וגו' (משלי כז, ח), לכן הרשות נתונה לכל אדם להתקרב אל מלכו של עולם והוא עונה אליהם, עכ"ל".

ראה גם פרי צדיק לר' צדוק הכהן מלובלין על פרשת מטות אות י: "איתא בשם הרבי ר' בער זצ"ל על פסוק (איכה א, ג) כל רודפיה השיגוה בין המצרים פירוש כל רודפי ה' שרודף אחר השגת התגלות ה' יכול להשיגה ביותר בין המצרים כמשל המלך כשאיננו בביתו יש ביכולת להגיע אליו בנקל יותר".

⁷¹ משנה תענית ד, ח.

בריאת העולם במידת הדין: "ואומר לך את הנראה לעניות דעתי, דהנה בכ"ה באלול התחלת בריאת העולם⁷³, והתחלת בריאת העולם היה בבחינת תואר מלכות בכדי להיקרא מלך כי אין מלך בלא עם, והנה מלכות - סוף מעשה במחשבה תחלה, וישראל עלו במחשבה תחלה, (בראשית - בשביל ישראל שנקראו ראשית⁷⁴ אשר המה ימליכוהו והמה יתחתנו ויתחברו למלך הכבוד ע"י התורה שנקראת ראשית), והנה אמרו רז"ל ארבעים יום קדם יצירת הוולד מכריזין ברקיע בת פלוני לפלוני,⁷⁵ וכדוגמא הלזו ארבעים יום קדם כ"ה אלול, הוא זמן שלפנינו, ט"ו באב, ישראל עלו במחשבה להתחתן במלך הכבוד, על כן יום שהותרו שבטים להתחתן זה בזה וגם יום שהותר שבט בנימין להתחתן היה דווקא ביום הזה (כי הזמן גורם מבראשית, הבן), וכמו כן תקנו בכל שנה בנות ישראל יוצאות במחול משחקים, ומי שאין לו אשה יפנה לשם, ונתהווה החיתון לעורר היחוד הקדוש אשר ישראל עלו במחשבה, ועל ידי עליית מחשבתם כביכול, נתהווה בריאת עולם.⁷⁶ בט"ו באב מתבררת התאמת העולם אל ריבונו מכוחם של ישראל. ו"מרום מראשון מקום מקדשנו", עוד לפני היות ראשון, כבר מתגלה התוכן של מקום מקדשנו. נעוץ בית המקדש במרום עליון זה, ולכן יום זה, בו מפסיקים לכרות עצי מערכה לבית המקדש, מסמן לנו את פעמי החורף⁷⁷ הבונה את ה'בכח' של השנה הבאה עלינו לטובה.

⁷³ ילקוט שמעוני במדבר, רמז תשפב.

⁷⁴ רש"י בראשית א, א.

⁷⁵ סוטה ב, א.

⁷⁶ בני יששכר מאמרי חודש תמוז - אב מאמר ד, 'בתולה במחול' אות ב.

⁷⁷ בבא בתרא קכא, ב: 'תשש כוחה של חמה'.

ימי אלול הם ימי הציפיה למתן תורה בפעם השניה, להארת "התפארת - זו מתן תורה"⁷⁸ - בתור האיכות של המציאות, בתור גילוי הקשר הטבעי ההכרחי שבינינו לבין ריבון כל עולמים. עכשיו, כשאנו מקבלים את התורה, היא לא תוסר מאתנו; לא יישברו חלילה הלווחות. ימי צפייה אלה מפתחים את הרצון הגלוי⁷⁹. מתוך האהבה העליונה של ימי הספירה, מופיעה הגבורה של ימי בין המצרים, ומתוכם הרצון המפורט והממשי, העסוק בכל תיקוני תשובה עד לפרטי הפרטים. "אז (בראש חודש אלול) עלה משה בהר סיני לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה, משה עלה להר, שלא יטעו עוד אחר עבודה זרה, והוי עת רצון."⁸⁰

ימי תשובת הקיץ הם הימים בהם מתגלה תוכן התשובה במציאות, מתדבקים אנו בישרותם של האבות, ומביאים את אותה ישרות להתגלות בצורה הממשית ב'ירח האיתנים', ירחם של איתני עולם, אבותינו הקדושים, בחודש תשרי⁸¹.

בחודש תשרי מופיעה המחלקה השניה, זמני התשובה המשתקפים כתוכן ממשי בזמן: "אורי בראש השנה"⁸². האור הינו הבהקה כללית אותו ברק של נצח ישראל ש'לא ישקר ולא ינחם'. ביום זה ה'בפועל' של העולם נפגש עם ה'בכח', ופגישה זו מתפרטת בעשרת ימי תשובה. באמת אין אלו עשרה ימים, אלא רק שבעה, המופיעים בתווך, בין ראש השנה ליום כיפור, אבל אנו חוזרים את הימים האלה עם ראש השנה ויום כיפור והופכים אותם ל'עשרת הימים שבין ראש

⁷⁸ ברכות נח, א.

⁷⁹ עיין עולת ראה ב, עמוד תלא אות קנה.

⁸⁰ ראה משנה ברורה תחילת סימן תקפא.

⁸¹ ראש השנה ז, א.

⁸² ויקרא רבה אחרי מות כא, ד.

השנה ויום הכיפורים. אין כאן רק שבעה ימים של ימי הבריאה, שבעת הימים המופיעים בתוֹך, מושפעים מעושר המחשבה האלוקית העליונה, האחדותית, המשתקפת בעשרה ימים אלה: "דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב"; סגוליות הימים האלה, יוצרת יכולת חדשה של קרבת אלוקים, המקרבת ומאחדת את כל שברי החיים, מדבקתם להיות לב אחד ומרחיבה ללא גבול את תוכן חייהם.

"וישעי - ביום כיפור"⁸³. יום כיפור, חוֹתֵם ימי התשובה, יוצר את היכולת להעלות את כל הנפילות של עם חי, ואת כל הנפילות של כל אחד ואחד. התשובה של יום כיפור נוגעת במקום בו נושקים שמים וארץ, משחררת אותנו ממגבלות המציאות, ומביאה אותנו למדרגה בה **'וכל אדם לא יהיה בבואו לכפר בקדש'**⁸⁴, כל צורת אדם פרטית מוגבלת נמחקת, ועל גביה מופיעה החרות העליונה מיצר הרע. אמנם חותם זה של יום הכיפורים, לְרוב יוקרו, נזקק לחותם נוסף, המאפשר לתוכן התשובה להתפרץ אל החיים שבפועל; ליצור מרחב כזה, המגלה את תוכן החיים ואיכותם בתוך החיים הממשיים. ביום אושפיזא דדוד מלכא משיחא, בהושענא רבה, שהקים עולה של תשובה, מתברר כח התשובה בתור הכוח המניע את כל החיים ומגלה את ערכם על ידי תפילה וצעקת 'הושענא נא'; בריבוי תפילה, ריבוי שאינו רק ריבוי בזמן, אלא תוכן איכותי של ריבוי: היכולת לקחת כל גילוי של חיי שעה, ולהוציא אותו מהגבלת פרטיותו מכח חיי עולם של 'חיי עולם שנטע בתוכנו', המופיעים ביתר שאת וביתר עוז בשמחת תורה. כך נוצר ריבוי איכותי ההולך ומתרבה ללא גבול.

⁸³ ש.ם.

⁸⁴ תלמוד ירושלמי יומא א, א:

"וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו: אפי' אותן שכתב בהן [יחזקאל א י'] ודמות פניהם פני אדם- לא יהיו באהל מועד".

מיד אחרי תשרי, מתחיל החורף. בחדש מרחשוון מתחילים החיים לרחוש בנסתר⁸⁵; מתגלה שעיקר עניינו של העולם כולו, אינו מה שמתגלה ממנו, אלא המרחב מתוכו יוצא הכל. זמני התשובה של החורף הם זמני תשובה המפגישים אותנו עם אותן מגמות העומדות למעלה מן העולם, עם אותן מחשבות עמוקות וארוכות הקושרות אותנו אל ממדי המציאות העליונה למעלה מכל יכולת ציור. התשובה של החורף היא תשובה אצילית עליונה, דווקא משום כך היא יכולה לגעת במקומות בהן תשובה רגילה אינה יכולה לתקן. תשובת החורף היא תשובה שחותם החופש המוחלט טבוע בה, מחמת מה שהיא מופיעה את ה'בכח' של המציאות, מהווה היא גילוי של אותם חיים פנימיים הרוחשים בסתרי הלב. התשובה מגלה שהחיבור שבין החיים ההולכים ומתגלמים, החותרים ליציאה אל הפועל, לבין עומק המחשבה האלוקית הוא חיבור אורגני מוחלט.

בחורף שלושה זמני תשובה - חנוכה, פורים ובתווך ימי השובבי"ם, שבשנה מעוברת מוסיפים עליהם את פרשיות תרומה תצווה (ת"ת). פורים, העומד בערב האביב, הסומך גאולה לגאולה, את גאולת אסתר לגאולת מצרים⁸⁶, הינו אור העתיד הממשי, המרחיב את החיים כולם. בפורים אנו מגלים גם בגוף עצמו את יכולת השחרור, שאמנם מופיעה לעיתים בניגוד לכל כוחות החיים הגלויים, בניגוד למחשבה המסודרת והמיושבת, אך היא מגלה את ערכם המהותי של

⁸⁵ תורת אמת לר' לייבלה איגר, פרשת נח ד"ה בכל: "וכדוגמת ההנהגה בעולם כן בנפש, שבחודש הזה אין שום התעוררות חדשה ע"י מצוות המתחדשות בזמן בפועל, רק הרחישה היא בלב, וזה בא משורש הרשימא קדישא הנקבע בנפש ישראל אשר השורש הזה רוחש בלבבם תדיר... ו"ל שע"כ נקרא מרחשוון, להורות על הרחישה בליבות בני"כנ"ל".

⁸⁶ מגילה ו, ב.

החיים כקשורים ודבוקים בריבוננו של עולם, "חבוקה ודבוקה בך".
עיצומו של יום הפורים מכפר⁸⁷ ומגלה את קישור כל קומת החיים –
אף הגופנית ביותר – אל חפץ ד', "הלא אח עשיו ליעקב ואוהב את
יעקב ואת עשיו שנאתי". עומק מחשבת היחוד מתגלה במחיית זרעו
של עמלק ובהארת טוב מוחלט שאין רע עמו, ואם ביום כיפור אין יצר
הרע משטין, הרי שבפורים גם אויביו ישלים עמו⁸⁸, והרע עצמו
מתהפך לטוב גמור.

אך עדיין נותר רישום של הגבלה בפורים מצד מה שגילויו בגוף שעדיין
אינו שלם, מכריח הופעה שבאופייה אינה מסודרת ומיושבת⁸⁹,
וממילא אינה מסוגלת להרים בפועל את כל החיים אלא רק בתור
הברקה מאור העתיד. לכן מקדימים אנו לו את ימי השובבי"ם, לגלות
ולבאר את שורש קדושתם של ישראל אשר אין תוכן מוגבל המסוגל
להלביש אותם, "כל כלי יוצר עליך לא יצלח"⁹⁰. ימי השובבי"ם
חושפים ערך חדש ועליון, הטמון בימי הפורים.

ימי השובבי"ם יוצרים תכונה חדשה בזמן. אנחנו רגילים שכל
המועדים נפגשים במהלך ההיסטוריה עם תאריך מסוים, עם לוח
השנה, ומכוח הארת ימים אלה מתחדשת הקדושה שבזמן. ימי
השובבי"ם מכוונים לא כנגד תאריך כזה או אחר בשנה, אלא לזמן בו
ישראל עסוקים בתורה, בקריאת פרשות השעבוד, הגאולה ומתן
תורה. כח העסק הפנימי בתורה, יוצר תכונה חדשה בזמן – זמן של

⁸⁷ הרב חרל"פ, מי מרום חלק טז' עמוד קלח' "ואם אך ביום הכיפורים פליגי
רבנן על רבי וסברי דאין יום הכיפורים מכפר בלא תשובה, הנה בפורים
כולי עלמא מודים דעיצומו של יום מכפר."

⁸⁸ משלי טז, ז; מדרש תנחומא בשלח, ג.

⁸⁹ שלכן 'חייב איניש לבסומי בפורי'א, על מנת לקבל בגוף הארות עליונות אלה
המתבסמות מאורו של משיח המריח ודן.

⁹⁰ ישעיהו נד, יז.

תשובה. ימי השובבי"ם הם ימים בהם אנו עסוקים בתכנים העומדים למעלה מהתגלותם בזמן, בנשמה שלהם, ביציאת מצרים ובחג הפסח לא מצד היתלותו בזמן – יד' ניסן, במתן תורה לא מצד התגלותו בסיוון, אלא בתור תוכן קבוע העומד למעלה מחילוקי הימים והזמנים. אנו מתקשרים לנשמה, והארת הזמן מתחילה מהנשמה המופשטת. הזמן מתקדש ומתבאר מתוך עומק הקישור החופשי אל מה שמכונן את הוויית הזמן במציאות. ימי השובבי"ם מקבילים לכוח התורה שעם ישראל לומד. הלימוד של עם ישראל מעורר את כח ההארה העליונה שהתגלתה מכח השעבוד במצרים והיציאה ממנו, והארה עליונה זו מתגלה מכוחנו, מכח העסק בתורה⁹¹. ימי השובבי"ם מפיגשים אותנו עם שורש קדושת ישראל שקדמו לעולם, שהינם מחוברים ומאוחדים עם התורה. שעבוד מצרים יצר את ההתאמה המופלאה והמוכנות לקבל תורה, וכשאנו פועלים את ההתאמה הזו, אנו חושפים את נקודת הקודש החבויה בתוכנו, העומדת למעלה מכל מגמה מוגבלת.

ימי השובבי"ם הם ימי תשובה עליונים, אף על מה שלכאורה אי אפשר לשוב עליו, כי תשובה נפעלת מתוך מצבו של האדם, ולכן תשובה פועלת על תיקון המעשים, אבל חטאים הגורמים לזהות בין האדם עצמו לבין הרע, "פני ד' בעושי רע להכרית מארץ זכרם" – אותם התשובה לכאורה לא יכולה לתקן. ימי השובבי"ם יוצרים אדם חדש ממש, יוצרים הקשר חדש לחיים, ולכן האדם מתוך עומק עיסוקו בתורה נברא מחדש. הדחיפה החיצונית העליונה, העסק בתורה, יוצרת ממש את הדחיפה הפנימית המתגלה בזמן. הזמן הינו החומר

⁹¹ אהלי יעקב פרשת בא תרח"צ, עמוד קסז בהוצאה החדשה:

"זקני הרבי ר' משה לייב מסאסוב זצ"ל אמר פעם הלל בשבת פרשת בא, כי אמר כי הקריאה מעוררת הזמן, והוא ז"ל הרגיש בדבר בכל נימי נפשו. ובכן יתן ד' שמעת רצון זו תחל גאולת ישראל..."

של מהות התשובה החופשית המתגלה בימים אלה. ימים אלה הם ימים של צעקה⁹², צעקה עליונה המגלה את הקשר שלנו לאור העתיד ההולך ומטהר את ההווה, ומגלה בו את כח התורה הפנימית.

מכח השובבי"ם מתבררת יותר המדרגה של פורים. גאולת פורים נוצרה על ידינו ומתוכנו. מסירות הנפש העליונה של אסתר, המגיעה עד למדרגה של 'וכאשר אבדתי אבדתי'⁹³, היא מסירות נפש על הגוף הלאומי. ימי השובבי"ם מגלים את תוכנו של הגוף הלאומי, שכל כולו פגישה עם 'אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא השליח, אני הוא ולא אחר'⁹⁴, ומתוכה אותה התגלות של מתן תורה, המציאות של 'פנים בפנים דיבר ד' עמכם'⁹⁵. כשאנו באים לפורים אחרי ימי השובבי"ם מתחדשת בנו הכרה חדשה בתוכנם של ימי הפורים, הכרה העולה ובוקעת מתוך אומר החיים של הגוף הישראלי עד ש'כל השונא את ישראל הוא שונאו של הקב"ה'⁹⁶.

אותה אחדות מופלאה שבין ישראל לתורה, היוצרת מצב שבו מסירות נפש על הגוף הישראלי היא מסירות נפש על תורה, מתגלה בתענית שגזרה אסתר. "ענה מרדכי ואמר לאסתר איני יכול לבטל מגלת

⁹² פרי צדיק ויחי אות יז.

⁹³ פסיקתא זוטרתא אסתר ד, טז: "וכאשר אבדתי אבדתי: כשם שאבדתי ממך ונפרדתי מאצלך, אבדתי גם אני נפשי". ראה גם ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנו: "וכאשר אבדתי אבדתי כשם שאבדתי מבית אבא כך אני אובדת ממך". עוד בתפארת שלמה מועדים רמזי פורים "והנה זהו הדבר שהי' אצל אסתר כשבאה אל המלך אשר לא כדת כמאמרם ז"ל עד עכשיו באונס ועכשיו ברצון ובכך גמרה בלבה כי בלי ספק תאבד משני העולמות כי לבא אל המלך אחת דתו להמית ולהיבעל ברצון תאבד ג"כ עוה"ב ובכל זה מסרה נפשה וז"ש **וכאשר אבדתי אבדתי משני העולמות ואין לך מסירות נפש גדול מזה**".

⁹⁴ מתוך הגדה של פסח.

⁹⁵ דברים ה, ד.

⁹⁶ רש"י במדבר י, לה.

תענית שכתוב בה מ"ח ניסן ועד יומין י"ח דלא למספד בהון⁹⁷ ואת אמרת גזור תענית בי"ד ובט"ו ובי"ו שקרב עומר התנופה?! שלחה ואמרה ליה אתה הוא זקנן של ישראל אם אין ישראל בעולם מה המצות יפים, אם ישראל אינם למה תורה?! ויעבור מדרכי, אמר רבי אלעזר שהעביר יום טוב של פסח בתענית.⁹⁸ ולא רק תורה מתחדשת יש בפורים, אלא כוחה של צעקה "...ויזעק זעקה גדולה ומרה"⁹⁹ "מפני שבאדם יש ד' חושים, ראייה שמיעה, ריח, דיבור. והג' הוא בלימוד התורה, ראייה הוא לראות בתורה שבכתב, שמיעה - לשמוע תורה שבעל פה, דיבור - ללמד לאחרים. אבל ריח אינו צריך כלל לתורה, אלא הוא בחינת התפילה כמו שכתוב 'אשה ריח ניחוח לד' ' ומדכי הוא בחינת הריח, כמו שכתוב 'בשמים ראש מר דרור' ומתרגמינן מרי דכיא - שהוא בחינת התפילה..."¹⁰⁰ "והגפנים סמדר נתנו ריח - הם בעלי תשובה שהיו שבים להקב"ה מחטאיהם ומתפללים לד' ¹⁰¹. הצעקה מתחילה מאור העתיד, מאורו של משיח המריח ודן. הצעקה היא טבעיות היחס אל אלוקינו המרומם למעלה מכל הגבלה. הצעקה המחוברת אל התורה המופיעה בימי השובבי"ם, מתבררת כמתחילה מהעתיד אל ההווה, מודאות התשובה של עיצומו של יום המכפר, אל טהרת כל החיים וכל המעשים.

⁹⁷ 'שלא להספיד בהם'. תוכן שאלתו של מרדכי הוא, כיצד אפשר לגזור תענית בימים טובים מתקנת חז"ל שבמגילת תענית האוסרת אפילו להספיד בראש חודש ניסן ועד יח' בו, קל וחומר בחגים מהתורה.

⁹⁸ ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנו.

⁹⁹ אסתר ד, א.

¹⁰⁰ פירוש הגר"א על מגילת אסתר ב, ה, ד"ה 'בן יאיר'.

¹⁰¹ פירוש הגר"א על שיר השירים ב, יג, בפירוש הראשון. הפנה לשם המגיה על מגילת אסתר עם פירוש הגר"א ויוסף לקח בשם הגר"ש ברעוודה זצ"ל, ועיין הערה 356 במהדורת מוסד הרב קוק על שיר השירים הנ"ל.

אמנם בפורים, לכאורה, לא מצויה יכולת חדירה אל החיים ה'רגילים', אל המהלכים הטבעיים של המציאות, שלכן אופיו של החג בנוי ללא סדר, מתוך ביסוס ושתייה. אכן, לכשנתחדשה הארת חנוכה בעולם, זכינו להבין ולהיחשף ביתר עומק אל קדושת ימי הפורים. חנוכה מבחינה היסטורית מופיע אחרי נס פורים, אך בסדר קדושת הזמנים, בלוח השנה היהודי הוא תמיד קודם. חז"ל אומרים שאסתר היא סוף הניסים המופיעים בלילה, ולכן פורים מציין את אילת השחר המופיעה בקיצו של לילה¹⁰², כאחרון ניסי הלילה, ולעומת זאת חנוכה הוא כבר חלק מהשחר המפציע, כי חנוכה אינו המשך של נקודת העבר הגדול שלנו, של יציאת מצרים, אלא נמשך מהאחרית המגלה את שורש השורשים של הראשית. אותו אור עתיד המאיר את העבר שהתגלה בראש השנה, מתגלה ביתר שאת וביתר עוז בחנוכה, שכל כולו בנוי על העתיד, על אור התאחדות האחרית והראשית. אמנם בכדי לספוג את האור העליון הזה עלינו למצות את כל מדרגות העבר, ורק אז אנו מסוגלים לבוא אל השחרור המיוחד שבחנוכה. מתוך אורם של ימי חנוכה מתבררת חיוניותם של ימי השובבי"ם, ומתגלה ערך חדש, מיוחד, בימי הפורים. חנוכה אינה הארה הטמונה במסגרות הזמן, אלא מפגש עם נקודת הראשית המחוללת את הזמן.

שלושת הזמנים האלה, חנוכה, שובבי"ם, פורים, הינם זמנים המאירים את אור ה'בכח' של המציאות. הם מופיעים ומתגלים בזמן, אבל עיקר עניינם הוא למעלה מן הזמן. גודל התשובה המתגלה מכח קדושת אלה הימים מברר, כי התשובה אינה רק מתגלה בזמן, אלא

¹⁰² יומא כט, א.

שהיא היא המכוננת אותו עצמו. הזמן הוא הוצאה לפועל של תוכן ההשתכללות המתמדת הטמונה בכח התשובה¹⁰³. התשובה שבימים אלה עולה למעלה מכל גדר, ואין דבר המעכב אותה ואת טהרתה מלהופיע. אמנם בכדי שאור עליון זה יופיע במציאות, צריך אירוע כזה או אחר להופיע. במועדי החורף איננו חוגגים את האירועים עצמם. את כח ימי השובבי"ם אנו מעוררים מכח העסק בתורה. בחנוכה ובפורים, לא האירוע היא סיבת החג, כבפסח, אלא המנוחה¹⁰⁴. בשל כך נקבעו ימי החנוכה ופורים לימים בהם נחנו אחרי הניצחון על האויבים. האירוע אינו העיקר אלא כח החיים העומד למעלה מהערך המתגלה, המופיע בעקבותיו ויוצר מנוחה והתאמה לגודל העליון¹⁰⁵. כח חיים זה הוא עיקר עניינם של ימים אלה, ומעשי ידונו, המתגלים בניסי הימים, מגלים את ערכם של ימים אלה; "כל המועדים בטלים חוץ מחנוכה ופורים"¹⁰⁶, כי הם עומדים למעלה מתוכן זמני העלול להשתנות.

הדבר בולט מאד בנס חנוכה. כל הניסים נולדים כביכול כתוצאה מחוסר ברירה: עם ישראל במצור - נבקע הים, עם ישראל צריך להשלים את תפיסת המלכים - 'שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון'¹⁰⁷. הנס בא לגשר על הפער הקיים בין תוכן החיים הפנימי למגבלות המציאות כפי שהיא מתראה לעינינו. נס חנוכה נולד לא מתוך הכרח קיומי, ואפילו לא מתוך הכרח מצוותי, שהלא 'אונס רחמנא פטריה'¹⁰⁸, ואם אין שמן טהור, ניתן לא להדליק, או אף

¹⁰³ אורות התשובה יד, א.

¹⁰⁴ דרך מצוותיך לאדמו"ר צמח צדק, תחילת ביאור מצות נר חנוכה (עמוד

עא). אבל עיין משך חכמה שמות יב, טז.

¹⁰⁵ עולת ראה ב, קמו, "מנוחה וקדושה".

¹⁰⁶ גרסת העטרת זקנים ריש הלכות חנוכה, ועיין פרי צדיק חנוכה יא.

¹⁰⁷ יהושע י, יב.

¹⁰⁸ הקב"ה פוטר את האדם מלקיים מצוות במצב של אונס.

לדחות את חנוכת המקדש המחודש¹⁰⁹. הנס מופיע כגילוי מערכת היחסים הפנימית שבינינו לבין רבש"ע, לא כהתערבות אלוקית המאפשרת לטוב להתפרץ מתוך שלילת הרע, אלא טוב המופיע מתוך הטוב עצמו. ימי הפורים, ימי השובבי"ם בהם אנו עוסקים בעמלנו הפנימי להיחשף אל אורם של ישראל, וימי החנוכה, מכוונים כנגד המחשבה האלוקית שאינה מופיעה בפועל, אלא כראשית המחשבה החופשית מכל שעבוד לאיזה סדר עולמי קיים, מגמה אלוקית משוכללת הבונה את הווית העולם הפנימית. "...וההארה ראשונה של כל השנה אחר ראש השנה ויום כיפור ושמיני עצרת הוא חנוכה, שעדיין לא היה שום יום טוב משמיני עצרת. לכן נקרא 'חנוכה', לשון התחלה וראשון של כל דבר נקרא חנוכה, כאשר כתבנו למעלה לשון 'חנוכת הבית', והוא ההארה ראשונה שבשנה, לכן נקרא חנוכה. והבן."¹¹⁰

חנוכה היא ההארה הראשונה של השנה, הארה המופיעה בעולם את ראשית אצילות ה'בכח' של העולם. ימי החורף, ימי ה'בכח' הינם ימי הריון העולם, אותו בכח המופיע בראש השנה 'היום הרת עולם', מקבל את כוחו לפעול על המציאות, ולהאיר לא רק את מה שיצא אל הפועל בשנה הקרובה, בימי הקיץ, אלא להכין את אותה מדרגה עתידית של השנה הבאה. הימים האלה יוצרים את ההתאמה הפנימית שבין ימי הרחמים למחשבה האלוקית הראשונית של הדין. שלושה חדשים אחרי תחילת ההיריון 'הוכר העובר', בסוף החודש השלישי, בכסלו, מתחיל להיות ניכר היחס שבין ה'בכח לבין ה'בפועל', מתיילד החיבור שבין מידת הדין העליונה לבין מידת הרחמים, בין המחשבה האלוקית החופשית לבין היכולת שלנו

¹⁰⁹ פנ"י שבת כב, ב, כלי חמדה תחילת פרשת בהעלותך בשם האבני נזר.

¹¹⁰ קדושת לוי לחנוכה, קדושה ראשונה.

להופיע מחשבה זו מתוך מעשי דינו, ולכן המאבק עם היוונים נעשה כולו על דינו. אותו לחץ גדול שהלחיצו אותנו היוונים, עד שנשארה הנשמה הישראלית ללא יכולת הוצאה אל הפועל, ללא מפגש עם עולם ממשי, יצר מצב בו הנשמה מגלה את אומר חייה, את דבקותה המוחלטת באלוקי ישראל, המתגברת על כל המעקשים. דווקא חזרה זו לראשוניות, למצב בו הנשמה נמצאת 'בכח' ולא בפועל, מסגלת אותנו למבט בו מתבררת הדבקות שלנו כנקודה היותר קיומית לנו. דבקות זו יוצרת מצב בו הנס מופיע כאומר החיים הטבעיים שלנו, והטבע מופיע כגילוי רצוני, אלוקי, חופשי.

היוונים מגיעים אלינו במצב בו יש לנו חיים – רפים אמנם, אך חיים. חיים אלה שואבים את חילם מהעבר, מאור תורה שבכתב, מאור יציאת מצרים, אך מופיעים כשהם לא במילואם: הנבואה הסתלקה, העצמאות אינה קיימת, החיים החברתיים אמנם מאוגדים מכח אחרוני הנביאים – חגי, זכריה ובעיקר מלאכי הוא עזרא – אבל הם מופיעים במיעוט אור. אותם חיים צריכים להתמודד עם העולם הטבעי, בין החומרי ובין המוסרי, ולפעול בתוך תכתיביו. היוונים רואים את העולם כמנותק מהרצון האלוקי, כמופיע מתוך מערכת חוקית עזה שאינה משתנה ומותירה את גורלו של האדם לאקראיות, לגורל עיוור, המופיע למשל ביצירותיהם הספרותיות: הטרגדיות הנוראות. עם ישראל לא מצליח להביע את אומר החיים הפנימי שלו במצב בו הוא חי. היוונים ברשותם הגדולה, מיעטו יותר את אור החיים, עד שנשארה רק התמצית היסודית, אותו פך שמן קטן החתום בחותמו של הכהן הגדול. דווקא בגלל החזרה לתמצית, התנתקנו מכל הלבושים המקטינים את קומתנו, ונותרנו עם תוכן מופשט ללא כל לבוש. תוכן זה מופיע במציאות כמאחד את הטבע עם

הנס, וממילא הפניה שלנו אל העולם הטבעי באה מתוך חפץ גמור ולא מתוך שום הכרח.

היכולת הזו טמונה בכ"ה בכסלו, אותה נקודת חיבור שבין ה'בכח' של העולם לראשית גילוי שפועל, אבל יותר מכך - כ"ה כסלו נופל בדיוק תשעה חודשים לפני כ"ה אלול - יום בריאת העולם: "...שהזמן של כ"ה כסלו הוא זמן מיוחד עד מראשית הבריאה בששת ימי בראשית, ולכן כשהמן הפיל גורלות אמר שבחדש כסלו אי אפשר לגזור על ישראל, משום שבו חנוכה והשלמת בנין המשכן. והנה שני הדברים תמוהים, הרי המן היה מאתים שנה לפני גלות יוון וחנוכה, וא"כ עדיין לא נעשה בו שום נס, ובהכרח שהיה איזה אור שהאיר בכ"ה כסלו מראשית הבריאה... והנה כל לידה צריכה קדם עיבור של ט' חדשים, וכן הוא לידת הבריאה, התחלת העיבור לפני ט' חדשים שזה בכ"ה כסלו..."¹¹¹. ראשית היריון העולם בחנוכה, ראשית ההיריון הוא שורש המחשבה הבלתי גבולית, 'ראשית' זו המופיעה בחנוכה היא אותה הראשית של 'רצה הקב"ה לברוא את העולם במידת הדין', כלומר אותה ראשית שאינה פונה עדיין אל העולם שבפועל, אלא הראשית הבלתי גבולית באופן היותר חופשי שאנו מסוגלים להיות קשורים אליו. ולכן הניצחון על היוונים גילה את האומר הפנימי ביותר של ישראל שקדמו לעולם, שהוויית חייהם היא אלוקית, ושאיפתם היא טוב מוחלט העומד הרבה מעבר ליכולת העולם להכיל.

חופש זה הוא המחולל את הזמן, התקדמותו והשתכללותו, והתשובה הנעוצה בו, היא הפנים והתוך של כל ממדי הזמן. זוהי התשובה המאוחדת לחלוטין עם מושג הזמן בראשית התהוותו. חנוכה אינו רק

¹¹¹ בית גנזי ענייני חנוכה, עמוד יג-יד.

זמן של תשובה אלא איחוד הזמן עם התשובה עצמה. לכן חנוכה שואב את חילו לא מנקודת העבר, אלא מאור העתיד היותר רחוק. איחוד זה מתגלה כחלק ממעשה בראשית, כחלק מההיסטוריה, ומאור מאור העתיד. תודעת הנס היא הבירור של המפגש שבין הכוחות המציאותיים לבין תוכן חופשי יותר של 'מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק'¹¹² והם מתבררים כלבוש המגלה בשפות שונות תוכן זה. רק אומר החיים השלם, החובק את כל ההיקף שמיציאת מצרים ועד פורים, מסוגל להוציא אל הפועל את החידוש שבחנוכה. ואכן בחנוכה בולט יסוד החידוש המתמיד בהתחדשות הנס, לילה אחרי לילה¹¹³.

כשאור העתיד מתגלה בשיאו, מתבררת תנועת הזמן כולו כגילוי ערך התשובה. זהו עניינו של חנוכה. כאן מתבררת תנועת התשובה כאומר החיים הפנימיים של העולם כולו. התשובה העליונה אינה רק מקושרת עם הזמן אלא מחוללת אותו, אין כאן התקשרות למגמה הקיימת כבר, אלא למקוריות היוצרת אותה. כשמתגלה האור של חנוכה משתנה האומר של כל השנה כולה – האור של חנוכה אינו מלוכש בכלים אלא מגלה את התוכן הפנימי העומד למעלה מכל הגבלה, ששורשו האור הגנוז העומד למעלה מהגבלת הכלים¹¹⁴. ביום הרביעי, כשהאור הגנוז מתגלה בכלים, 'יהי מארת' כתוב, בכתיב

¹¹² תענית כה, א.

¹¹³ אמרות קדש לרבי מנחם מאמשינוב עמוד נג: "אמר על קושיית הבית יוסף למה עושים חנוכה ח' ימים, דביום הראשון לא היה נס. אמר דכתיב "נתתה ליראין נס להתנוסס מפני קושט סלה", שכל כוונת הנס שעושים הוא כדי שנתבונן מזה שהכל הוא נס ולא בטבע, דבעצם הכל נס, ורק שמוטבע בהטבע, וכשרואה חידוש דבר, מתבונן שהכל הוא נס... ולכן קבעו חנוכה גם ביום הראשון, להורות זאת שהטבע היא גם כן נס...".

¹¹⁴ בני יששכר חדשים כסלו טבת, מאמר א.

חסר, מלשון מארה וחסרון¹¹⁵. אז כבר מתהווה קטרוג הלבנה ומיעוטה. אבל כשמתבוננים על העולם מתוך האספקלריה של האור הגנוה, אותו אור שהוא שורש ה'בכח' של מגמות העולם המתגלה באחריתו, כשאור הלבנה יהיה כאור החמה ואור החמה יהיה כאור שבעת הימים, הכל מקבל ערך אחר. חג החנוכה מתגלה כחג עליון שאין לנו כלים להכילו, ולכן אין הוא מתלבש בקדושת החגים הרגילה, שעיקרם ביום, אלא בלילה, בתור ערך המכין לעתיד.

נס פורים הוא הנס האחרון המופיע בסוף הלילה, באילת השחר. חנוכה מתחיל את המדרגה של 'קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה'¹¹⁶, מדרגה שבה ההכנה, המלווה באור הנסתר, מאוחדת עם התכלית, עם היום, עם הנגלה¹¹⁷, ואיחד זה יוצר מצב בו ההשתכללות המתמדת, יסוד החידוש, הוא הכוח המניע את המציאות כולה. היום מתגלה הערך של חנוכה רק בתור הכוח המניע, השואב את תוכנו מאור הנסתר, ולעתידי יתגלה כיצד יסוד החידוש המתמיד נובע באופן ישר מהשלמות המוחלטת האלוקית, באופן שלא יהיה פער בין התוכן לכלים.

כשאנו באים מתוך חנוכה אל פורים מתגלה בפורים מדרגה חדשה. אותו אי סדר המונח בפורים הוא הסדר האמתי, הפנימי של המציאות. ומכוח עיצומו של יום המכפר מתבררת מדרגת הצעקה שבתפילה, ומתבררת למעלה מזה מדרגת התורה המתחדשת המעלה את כל נפולי החיים ו'מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק'¹¹⁸. בני

¹¹⁵ רש"י בראשית א, יד; זוהר בראשית לג, ב.

¹¹⁶ פיוט הנאמר בסוף הגדה של פסח למנהג האשכנזים.

¹¹⁷ עולת ראה ב, ש.

¹¹⁸ גיטין נז, ב.

ברק היא עירו של רבי עקיבא¹¹⁹, המוסר את נפשו על לימוד התורה שהיא סגולתם של ישראל. בבני ברק בולטת הסגולה של ארץ ישראל להפך טמא לטהור. הדוגמה לארץ זבת חלב בדבש, שבחה של ארץ ישראל, מתגלה בבני ברק: "רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק, חזנהו להנהו עיזי דאכלן תותי תאיני, וקנטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף מינייהו ומיערב בהדי הדדי, אמר היינו זבת חלב בדבש"¹²⁰. "ארץ ישראל היא ארץ ד', ארץ הקודש, לעילא ולעילא, והכוח של זבת חלב ודבש הוא עטרת תפארתה. בכך מתגלה כוחה המהפך טמא לטהור, כחלב וכדבש שיוצאים מן האסור באכילה, והופכים להיות מותרים. וכוח עליון זה הוא עניינה של ארץ ישראל להפוך את הרע שבה לטוב, דבר שקשור לעומק עמקי סגולת ישראל ותחיית ישראל בארצו"¹²¹. מדרגת התורה העליונה, תורת ארץ ישראל, המתגלה במסירות הנפש והנשמה של רבי עקיבא – מסוגלת להפוך את הרוע עצמו לטוב גמור, לחשוף את התמצית הבלתי גבולית הטמונה בעומק רע, ולהפכה לעומק טוב. אור תורת חנוכה מתגלה ב'אורה זו תורה', ב'הדור קבלוה בימי אחשוורוש', תורה המעלה את הכל ממש.

¹¹⁹ מובא בשם האדר"ת שעל רבי עקיבא עצמו נשנה מאמר חז"ל אודות בני בניו של המן. רבי צדוק מביא מסורת אחרת – רבה בר שילא.
¹²⁰ כתובות קיא, ב: רמי בר יחזקאל נקלע לבני ברק, ראה שם עיזים האוכלות מתחת לעץ תאנה, והיה דבש התאנים זב וחלב העיזים נוטף, ומתערבב החלב בדבש. אמר – זוהי ארץ זבת חלב ודבש. ועיין עולת ראייה ב, רסט.
¹²¹ שיחות הרב צבי יהודה במדבר מעמוד 179, ועיין שם בהערות.

מסירות הנפש כבונה את הקשר לאור העליון

הארת חנוכה היתה נסתרת כל עוד לא התגלה אורם של המכבים. כיצד נחשפת ומתגלה מדרגה עליונה זו של חנוכה? על ידי מסירות נפש. למסירות הנפש יש כמה וכמה דרגות. יש מסירות נפש הנכפית עלינו – הרומאים הכופים את גזירותיהם ומוציאים את עשרת הרוגי מלכות להורג במיתות משונות; ויש מסירות נפש הצומחת מתוך הכרחי המציאות – אסתר והחשמונאים. אסתר מבינה שבלא מסירות נפשה, יִקְלוּ בני ישראל חלילה, והרי היא אנוסה על הדבר. אמנם אין לה דין אנוסה כי היא הולכת ברצון, אך אין לפניה ברירה אחרת. אצל החשמונאים היתה החלטה יזומה למסור את הנפש, ומסירות זו היתה על התורה. חנוכה מברר שאומר החיים הטבעיים של עם ישראל הוא תורה, אבל אין זה רק אומר החיים שלנו, אלא נקודת שורש החיים שלנו, ולכן עליה אנו מוסרים את הנפש. האמירה 'מי לד' אלי' של מתתיהו הופיעה מתוך נדיבות לב חופשית והתגלתה במסירות נפשם של המכבים במלחמה.

מהי מסירות נפש ומה מקורותיה? המוות הוא תולדת מארת החטא הקדמוני. יש רוע טבוע במציאות שאינו מאפשר לאור האלוקי הבלתי גבולי להופיע. רוע זה מחלחל אל כל רבדי המציאות ויוצר הגבלה שתולדתה הוא המוות. המוות חושף מצד אחד את המוגבלות שיש בחיים, ומצד שני את התביעה המתמדת לא להסתפק במוגבלות זו. אם הנפש האנושית והעולמית היתה מסתפקת באור המוגבל, היא לא היתה מתה, זרימת מה שהיה מכונה חיים, היתה זרימה מכנית, בלא התקדמות, ללא השתכללות. אבל העולם בנוי באופן שהשקיקה לעליונות אינה פוסקת. האמת שהושלכה לארץ, יוצרת תביעה בלתי פוסקת השוללת את המציאות המוגבלת, ומחייבת רק את אותה

שקיקה פנימית של המים התחתונים, שגם הם חפצים להיות 'קדם מלכא'¹²². כשאנו מקבלים באהבה את גזירת המוות, אנו מעלים את המוות ממארתו, כי מציאותו חושפת את מוגבלות החיים, אבל יותר מכך, מציאות המוות מגלה את אי מוגבלותה של התביעה הפנימית. באופן זה, מסירות הנפש היא אהבת חיים עליונים שאין לה כלי במציאות, אלא רק כלי השלילה, המוות – "עזה כמוות אהבה"¹²³. המוות מגלה את שלילת השלילה, את שלילת המוגבלות שבחיים פעוטים, ומתוך כך מתגברת אהבת החיים העמוקה, המביטה על אותם חיים הנדמים לנו כפעוטי ערך, וחושפת כיצד גנוזה בהם כל אותה בלתי גבוליות. ככל שטמון רצון יותר חופשי במסירות הנפש, כך מופיעה התגלות של חיים ביתר שאת, וכך מתעמק יותר המבט המחייב גם את החיים המוגבלים.

ארבעה הבדלים בין מסירות הנפש של החשמונאים למסירות נפשה של אסתר – אסתר היתה יחידה, והם באו בתור רבים, אמנם מעטים אבל ציבור; מסירות הנפש של אסתר נכפתה מחמת האירועים. אסתר מלכתחילה לא רצתה למסור את נפשה, לא בגלל פחדנות, אלא מאמון עמוק שהחיים הטבעיים יכולים להצמיח מתוכם ישועה. עינו החודרת של מרדכי ראתה אחרת את המציאות, ראתה איך כל המהלכים מובילים לחיוב למסור את הנפש "אל תדמי בנפשך להימלט בית המלך מכל היהודים, כי אם החרש תחרישי בעת הזאת

¹²² תקוני זהר תיקון ה, בתרגום חופשי: 'כי המים התחתונים הם הבוכים ואמרים אנו רוצים להיות לפני המלך עילת העילות ורצוננו להעלות למעלה אלא שרקיע חוצץ בינינו...'

¹²³ שיר השירים ח, ו.

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ח:

'כי עזה כמוות אהבה, אהבה שאהבו דורו של שמד להקב"ה שנא' (תהלים מ"ד) כי עליך הורגנו כל היום'.

רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו"¹²⁴. זו היתה בחירה מוגבלת מאד בתוך מצב של אין ברירה. החשמונאים הביאו עצמם למסירות נפש מתוך בחירה חופשית. הם הבינו שהיכולת להתמודד עם החשכת העיניים היוונית היא רק דרך מסירות נפש; מסירות הנפש של אסתר אינה צומחת באופן פשוט ממהלכי המציאות, אדרבה, היא אפילו מנוגדת לתפיסה הפשוטה, לעומת החשמונאים הצומחים מתוך המציאות, שלכן אצל החשמונאים היו גם הרוגים, כחלק מההתמודדות בתוך המציאות הטבעית, זו מסירות נפש מסובכת מאד; מסירות הנפש של אסתר היתה על הגוף הישראלי ומסירות נפשם של החשמונאים היתה על דבקותנו בתורה ובמצוות.

ככל שקשורים יותר אל אור העתיד, הרי המציאות הופכת להיות חופשית יותר ויותר, ומתוך כך כל נקודה ונקודה במציאות מאירה ומגלה את חיוניותה. אבל בכדי להיות קשורים אל העתיד אנו צריכים להבין מהי נקודת החיות של עם ישראל, מהו התוכן של אומר החיים הישראליים. האמון המוחלט בתהליכי המציאות הוא המסוגל לחשוף את הגודל של החיים הטמונים גם בקטנות. מסירות הנפש של החשמונאים שבאה מתוך נדיבות מוחלטת, ביטאה את רוח העם כולו, והרימה אותו לגובה כזה ש'אשר בחר בנו מכל העמים' מתגלה כחודר אל כל החיים מכח האיחוד ב'נתן לנו את תורתו', כי תורה היא התגלות שורש נשמת ישראל. מסירות הנפש של החשמונאים היתה מסירות נפש על תורה, פירושה של מסירות זו, הוא הכוח לגלות את אומר החיים הפנימי של עם ישראל ומקור נביעתו. מסירות נפש יוצרת מצב בו כל אור החיים העתידי מופיע, כי החיים נערכים לא על פי קנה המידה האנושי המוגבל אלא כגילוי של קשר חיים

¹²⁴ אסתר ד, יג-יד.

המתגבר על כל ההגבלות. "כתיב 'והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקיפאון' - דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידיים להיות צפויים לכם לעולם הבא, כהדין סמיא דצפי¹²⁵, דכתיב והולכתי עוורים בדרך לא ידעו [וגו'] אשים מחשך לפניהם לאור [וגו'] אלה הדברים עשיתם, אעשה לא נאמר, אלא עשיתם, שכבר עשיתם לרבי עקיבא וחבריו. אמר רבי אחא דברים שלא נגלו למשה, נגלו לרבי עקיבא, שנאמר וכל יקר ראתה עינו, זה רבי עקיבא וחבריו.¹²⁶ העתיד הולך ומגלה את אותו חופש עליון שהתגלה בנשמתם של מוסרי הנפש.

מתוך ימי החנוכה אנו מגלים שכשישראל עוסקים בתורה הם מעוררים את הכוח של ישועת ישראל. תורה היא התגלות שורש קדושת נשמת ישראל. כשאדם עסוק בתורה הוא מוציא מן הכוח אל הפועל את התכונות הפנימיות של עם ישראל. התפשטות תורה שבעל פה התרחשה בעיקר מתקופת היוונים, אבל שורשה נעוץ בימי הפורים "הדור קיבלוה בימי אחשוורוש"¹²⁷. מכח ימי החנוכה מתברר בפורים שמסירות נפש על תורה ומסירות נפש על ישראל הן היינו הך. עצם הטבעיות של ישראל, עליה מסרה אסתר את נפשה, היא תורה, וכשמסירות זו מתגלה היא מחדשת בתוכנו התחדשות של תורה.

כח ההתאגדות הכללית שהיה בחנוכה מגלה שגם כשאדם יחיד פועל, הרי הוא עושה זאת מתוך מה שהוא גילוי כח החיים האצור בכנסת ישראל כולה. אסתר היתה בודדה, אבל כל כולה פעלה בשם כל ישראל ולכן הקדימה לכניסתה לאחשוורוש את התביעה "לך כנוס

¹²⁵ כעיוור הזה שרואה.

¹²⁶ מדרש תנחומא חוקת, כד.

¹²⁷ שבת פח, א.

את כל היהודים¹²⁸. מצות משלוח מנות איש לרעהו, מקבלת ממד אחר, ממד של גילוי ערך החיים של כל יחיד ויחיד, כל אחד הוא ביטוי של קומה שלמה, המתבררת בתְּמוּתָה דווקא בהיותה הבעה של זרם חיים כולל יותר. הצורך של הנותן לתת ושל המקבל לקבל, הוא התפיסה שכל כח חיים אינו בודד, אלא הוא מתרחש על גְּבִי, מתוך, ובשם, כל ישראל.

כשאנו באים לימי הפורים מתוך הארת חג החנוכה, אנו מגלים שהתוכן הפנימי של מסירות הנפש הוא נדיבות הלב. היכולת לחדור אל תוככי החיים ולפעול בתוכם, היא היכולת לגלות את הצד הרצוני שבחיים. כל זמני החורף מובילים אותנו אל חשיפת הממדים החופשיים שבמציאות, שמתוכם ניתן לפעול בתוך החיים, לרומם אותם, לשגבם ולשכללם. ביום כיפור קיבלנו את התורה בפעם השניה, תורה שחותם ההכרח טבוע בה, הכרח עליון המברר את עוצם הקשר שבין קוב"ה אורייתא וישראל. בפורים אנו מקבלים את התורה מתוך נדיבות ושמחה, המופיעה את ממד החופש במציאות. מתוך זה נפגשים עם כל אותם כוחות הטבועים בעמקי הרשעה, ומכוחה של תורה ניתן להעלות את הכל. המן העמלקי מטביע בעולם את הייאוש מהגודל, מטביע בעולם את המבט הרואה את העולם כמחויב המציאות, אבל בתוככי ליבו גנוזה התביעה להופיע את היכולת להשתחרר מתפיסה זו, יכולת שחרור זו מתגלה במסירות הנפש שכל כולה מלאה חופש, הבולטת בבני ברק, עירו של רבי עקיבא, "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק". זו מדרגה העומדת למעלה מהצעקה, הבנויה סוף סוף על איזו הכרה, זוהי מדרגה המאירה אור עליון כל כך, עד שכל כוחות החיים ממילא שבים אל מקורם העליון ומאירים אור חדש של גדולה.

¹²⁸ אסתר ד, טז

מכאן אנו מסוגלים להגיע לעיקר עניינו של יום, ליציאה מהסדר, לחיוב ההתבסמות בפורים. אסתר במסירות נפשה, יוצרת מגע בין הקדושה שמעל הטבע לקדושה שבטבע, בין שקיקת החיים לבין מקורם העליון. אחרי שסופגים את הבריאות הטבעית של החשמונאים, מסוגלים אנו להיחשף לעומק העומקים של המסירות המנצחת את הטבע. אותה מסירות נפש של אסתר המתגלה כצומחת מתוך פנימיות חייה של אסתר ולא כהכרח קיומי הצומח מתוכה של המציאות, קשור הוא לתוכיותה של הקדושה העומדת הרבה מעל יכולת העולם הטבעי לתפוס. לא במהלכים פוליטיים בנתה גאולה זו את דרכה, לא בצמיחה מתוך המציאות, אלא מתוך קשב להד קולם של החיים הפנימיים. מתוך אורם של ימי החנוכה אנו שואפים לאחד את הקדושה העליונה הזו ולברר איך העולם כולו מותאם לה באמת. היציאה מהסדר – כך מתברר – אינה מופיעה כתוצאה מחוסר יכולתה של המציאות להכיל את הגודל הזה, אלא מתוך מוכנותה של המציאות לא להשתעבד לסדרים גלויים אלא לחיות את הכל על פי עומק הפנימיות.

יכולת זו היא המכינה אותנו לאור המופלא, של יום העצמאות.

מסירות נפשם של רבי עקיבא וחבריו, עשרת הרוגי מלכות, התגלתה בתור הכרח. אור מסירות נפשם היה כל כך עליון, שכל בחירה חופשית פרטית, מוגדלת ככל שתהיה לא מסוגלת להיות כלי הקיבול של תוכן חיים עשיר כל כך. לכן התגלתה מסירות נפש זו בכלי ההכרח האלוקי, "כי שמעתי מאחורי הפרגוד כי בזאת אתם

נלכדים"¹²⁹. אך מותם הוליד את הניצחון בכח על כל אותם מעיקים, ומכוח נקמת 'אל נקמות ד' ' נוצרה מציאות בה כל אותם כחות הגנוזים בכנסת ישראל התפרצו למעלה רוממה בבניין התורה¹³⁰, מה שיצר מצב בו מחד עם ישראל בונה את כוחותיו הפנימיים, ומאידך כל כוחות המציאות העליונים הטבועים עמוק עמוק במעמקי הזוהמה, הולכים ויוצאים אל הפועל ושבים אל מקורם.

מסירות הנפש שבאה לידי ביטוי בצורה של הכרח, בעשרת הרוגי מלכות, יצאה אל הפועל מול הכרחי הכפייה על הגוף, בצורה חופשית על ידי אסתר, בפורים. אותה מסירות באה לידי גילוי בחנוכה, בה היתה כפיה על התודעה בלבד, והרוח החופשית ניצחה לחלוטין את היוונים והיוונות.

בדור האחרון, אנו מיוזמתנו, יצאנו למלחמות הגנה. בארץ ישראל יוצאת אל הפועל מלחמה על הגוף הישראלי, שכל כולו אומר קודש, מלחמה שנכפתה עלינו מרצוננו הפנימי 'לשוב לארץ קדשנו עיר בה דוד חנה'¹³¹. בכל הזמנים, מסירות הנפש נכפתה עלינו. במלחמותינו האחרונות, אנו יוצאים רק למלחמות הגנה, רק למלחמות הנכפות עלינו לפי תודעתנו, אבל איננו מרגישים כפויים, אנו מביעים את גודל האמונה והרצון שלנו לשבת בארץ הזו, לחיות במדינה הזו. מסירות נפש של העבר היא מסירות הבאה מחמת 'אין ברירה', מסירות נפש של גאולה היא מסירות הבאה מתוך הסכמה פנימית להגדיל את החיים, לבנות קומה חדשה, קומה של עם, של מדינה ומתוך רמת החיים החדשה המקיפה כל כך, מופיעה מסירות להגדלת החיים,

¹²⁹ פיוט 'אלה אזכרה', חזרת מוסף יום כיפור למנהג האשכנזים. עשרת הרוגי מלכות שמעו מפי המלאך שזו גזירה ממרום.

¹³⁰ 'כולהו סתימתאה אליבא דרבי עקיבא'. מגילה ב, א.

¹³¹ שיר 'האמונה', הראי"ה קוק.

לבנות צדדים גלויים המקבלים את ערכם מאי ההגבלה הטמונה בעומק ההתחדשות של הגאולה¹³². מסירות הנפש הזו שכל כולה מלאת חופש, היא תחילת בניין הכלים לקבל את אורם של רבי עקיבא וחבריו.

ובימינו אלה ממש מתחדשת תביעה למסירות נפש חדשה, מסירות גשמית ורוחנית מול ייסורי מוות הכפירה, מסירות נפש לבנות אהבת חיים שלמים, המאירים את הגוף כמו את הנשמה, החפצים בחיים שהם המשך של אותה גדולה עליונה. זוהי מסירות נפש מיוחדת, של בחירה מוחלטת בחיים, ואמון גדול יותר ממה שהחיים מאמינים בעצמם. מסירות הנפש היא היכולת לירד לשורש הנקודה הנכפית עלינו, הנוגעת עד שרשי הקיום ולגלות שורש קיום עמוק יותר. הכפירה יוצרת מצב בו הכפייה פועלת למעט את האור הגנוז בחיים עצמם, והמסירות הולכת ומגדילה את אורם ללא גבול.

מצב החטא הוא שעבוד התוכן החופשי של האדם אל ההווה. התשובה היא היציאה מההכרח, חשיפת הרצון מתוך ההתחיות מאור העתיד. תוכן התשובה הנובעת ממסירות הנפש, הוא תוכן של קביעת ההקשר האמתי של החיים, ההקשר הרחב ביותר והעמוק ביותר, ולכן בכל מועד בו מתגלה מסירות נפש, עיצומו של יום מכפר. התשובה של פורים הולכת ומתבררת מכוחם של ימי השובבי"ם והחנוכה, יוצאת אל הפועל ביום העצמאות, וביתר שאת וביתר עוז בימינו אלה.

¹³² לנתיבות ישראל א, מאמר 'ובחרנו בחיים'. אצל אסתר והחשמונאים וגם אצל רבי עקיבא וחבריו היתה כפיה לצמצם את רמת החיים אותה חיינו – אצל אסתר לכלות את הגוף, אצל החשמונאים לכלות את הרוח ואצל רבי עקיבא לשבור את התודעה הקיימת. הקמת מדינה היא תביעה לבנות קומה חדשה שעדיין לא היתה, ומולה עומדים עלינו. מסירות הנפש שלנו מבררת שהמדרגה החדשה היא קיומית לנו, ואנו שייכים אליה בכל כוחות החיים שלנו.

